

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ЛЕСІ
УКРАЇНКИ**

Кафедра практики англійської мови

КРИСА КАТЕРИНА АНДРІЇВНА

**КАТЕГОРІЯ ВВІЧЛИВОСТІ ТА ЗАСОБИ ЇЇ АКТУАЛІЗАЦІЇ В
АНГЛОМОВНОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ**

Спеціальність: 035 Філологія (Германські мови і літератури (переклад
включно))

Освітньо-професійна програма «Мова і література (англійська).
Переклад»

Робота на здобуття освітнього ступеня «Магістр»

Науковий керівник :
ЛІСІНСЬКА ТЕТЯНА ЮРІЇВНА,
кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри практики англійської мови
ВНУ Лесі Українки

РЕКОМЕНДОВАНО ДО ЗАХИСТУ

Протокол №

засідання кафедри практики англійської мови

від _____ 2024 р.

Завідувач кафедри

(_____) Коляда Еліна Калениківна

ЛУЦЬК – 2024

ЗМІСТ

ВСТУП	2
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ КАТЕГОРІЇ ВВІЧЛИВОСТІ.....	7
1.1. Поняття ввічливості: еволюція та сучасні підходи	7
1.2. Ввічливість як поняття дискурсу.....	17
1.2.1 Визначення дискурсу у сучасній лінгвістиці	17
1.2.2 Особливості поняття ввічливості в художньому дискурсі.....	22
1.3. Мовні засоби реалізації ввічливості в різних мовних культурах	27
Висновки до розділу 1	31
РОЗДІЛ 2. ЗАСОБИ АКТУАЛІЗАЦІЇ КАТЕГОРІЇ ВВІЧЛИВОСТІ В АНГЛОМОВНОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ.....	32
2.1. Лексико-семантичні засоби актуалізації ввічливості	32
2.2. Синтаксичні особливості вираження ввічливості в художньому тексті	37
2.3. Прагматичні особливості мовного етикету у художньому дискурсі....	43
2.4. Ввічливість та стилістичні прийоми в літературі: функціональність та ефективність	49
Висновки до розділу 2	54
РОЗДІЛ 3. ПРАКТИЧНИЙ АНАЛІЗ РЕАЛІЗАЦІЇ ВВІЧЛИВОСТІ У АНГЛОМОВНОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ.....	56
3.1. Ввічливість як елемент авторської стилістики в сучасній англійській літературі	56
3.2. Порівняльний аналіз засобів вираження ввічливості у творах різних авторів.....	60
3.3. Соціокультурні аспекти ввічливості в англомовних художніх текстах	71
Висновки до розділу 3	76
ВИСНОВКИ	77
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	81

ВСТУП

Вивчення категорії ввічливості в англомовному художньому дискурсі є надзвичайно важливим, оскільки ввічливість як соціолінгвістичне явище відіграє ключову роль у комунікативній поведінці, визначаючи способи взаємодії між людьми. У сучасному світі, що характеризується глобалізацією та зростаючою взаємодією між різними культурами, формування комунікативної компетенції на основі ввічливих стратегій стає одним із основних завдань міжкультурної комунікації. Англомовна література як відображення суспільних норм і культурних кодів є надзвичайно важливим джерелом для дослідження того, як реалізується та інтерпретується категорія ввічливості в художніх текстах.

Категорія ввічливості, зокрема у англомовній культурі, відображає соціальні відносини, статуси, ролі, а також культурно обумовлені очікування. Аналіз ввічливих мовленнєвих актів у художньому дискурсі дозволяє не тільки простежити зміни та еволюцію комунікативних стратегій, але й виявити глибинні соціокультурні та психологічні передумови, що стоять за ними. У літературі ввічливість часто функціонує як важливий наративний інструмент, який впливає на розвиток сюжету, стосунки між персонажами та формування загальної атмосфери твору. Саме тому дослідження мовних засобів актуалізації ввічливості у художніх текстах є актуальним як для лінгвістики, так і для літературознавства.

Завдяки глобальному розповсюдженню англійської мови, англомовний художній дискурс набуває все більшого значення у формуванні міжнародних комунікативних практик. У сучасних англомовних художніх текстах категорія ввічливості є багатогранною і може бути представлена через різноманітні лексико-семантичні, синтаксичні та прагматичні засоби, які відображають як культурну специфіку, так і особисті риси персонажів. Важливо також підкреслити, що художні твори, будучи відображенням соціальних процесів, часто слугують платформою для вивчення мовленнєвих норм і соціокультурних

традицій, зокрема ввічливих стратегій, що робить таке дослідження актуальним у контексті сучасної міжкультурної комунікації.

Крім того, значну роль відіграє прагматичний аспект ввічливості, який дозволяє аналізувати не лише мовленнєві форми, але й їх функції у конкретних соціальних контекстах. Вивчення прагматичних особливостей ввічливості в англомовному художньому дискурсі допомагає з'ясувати, як автори використовують мовленнєві засоби для створення певного ефекту або для передачі взаємодії між персонажами. Це дає можливість не лише розширити уявлення про особливості ввічливості як мовленнєвої категорії, але й визначити її роль у художній комунікації.

Таким чином, дослідження категорії ввічливості та засобів її актуалізації в англомовному художньому дискурсі є **актуальним** як у теоретичному, так і у практичному аспекті. Воно сприяє розширенню знань про мовленнєві процеси в межах англомовної комунікації, а також надає цінну інформацію для подальших досліджень у галузі мовленнєвого етикету, міжкультурної комунікації та художнього дискурсу.

Мета дослідження полягає у комплексному аналізі засобів актуалізації категорії ввічливості в англомовному художньому дискурсі, зокрема вивченні лексико-семантичних, синтаксичних і прагматичних аспектів її реалізації у творах сучасних англомовних письменників. Дослідження також спрямоване на виявлення соціокультурних та стилістичних особливостей ввічливості як елементу авторської стилістики. **Завдання дослідження:**

- Визначити еволюцію категорії ввічливості та сучасні підходи до її аналізу у лінгвістиці.
- Проаналізувати поняття дискурсу у сучасній лінгвістиці та особливості ввічливості в різних дискурсивних практиках, зокрема в інтернет-дискурсі.
- Дослідити мовні засоби реалізації ввічливості у різних мовних культурах для порівняння їх з англомовними зразками.

- Виявити лексико-семантичні засоби актуалізації ввічливості в англомовних художніх текстах.
- Проаналізувати синтаксичні особливості вираження ввічливості у художньому тексті.
- Вивчити прагматичні аспекти мовленнєвого етикету у художньому дискурсі та їх функції.
- Розглянути використання ввічливості як стилістичного прийому та її ефективність у літературі.
- Здійснити порівняльний аналіз засобів вираження ввічливості у творах різних авторів.
- Виявити соціокультурні аспекти актуалізації ввічливості у сучасній англомовній літературі.

Об'єкт дослідження – категорія ввічливості як елемент мовленнєвої поведінки в англомовному художньому дискурсі.

Предмет дослідження – мовні засоби актуалізації ввічливості (лексико-семантичні, синтаксичні, прагматичні) у сучасних англомовних художніх творах, їхня функціональність та соціокультурні особливості.

Матеріалом дослідження стали твори сучасних англомовних письменників, серед яких Колін Гувер, Дж. К. Роулінг, Сара Дж. Маас, Стівен Кінг.

Методологічною основою даного дослідження є комплексний підхід до вивчення категорії ввічливості в англомовному художньому дискурсі, який поєднує кілька основних методів. Описовий метод використовується для визначення теоретичних засад категорії ввічливості, її розвитку та сучасних підходів до вивчення у лінгвістиці. Порівняльно-зіставний метод застосовується для аналізу засобів вираження ввічливості у творах різних англомовних авторів, а також для порівняння мовленнєвих культур і виявлення схожостей та відмінностей у використанні ввічливих формул. Контекстуальний аналіз використовується для дослідження лексико-семантичних, синтаксичних і прагматичних засобів актуалізації ввічливості у конкретних текстових

фрагментах, з урахуванням соціокультурних факторів і специфіки художнього дискурсу. Дискурсивний аналіз дозволяє розглянути ввічливість як частину ширшого контексту комунікативних практик і стратегій персонажів у художніх творах. Когнітивний аналіз спрямований на вивчення мовленнєвих стратегій вираження ввічливості у зв'язку з когнітивними механізмами сприйняття ввічливих виразів, а також на виявлення прихованих значень і підтексту в діалогах персонажів.

Наукова новизна дослідження полягає у всебічному аналізі засобів вираження ввічливості в англomовному художньому дискурсі, що включає дослідження використання категорії ввічливості у творчості сучасних англomовних авторів з точки зору лексико-семантичних, синтаксичних і прагматичних засобів. Крім того, було вивчено зв'язок між ввічливістю як мовним феноменом та соціокультурними ієрархіями і нормами у художньому дискурсі, що дозволило виявити роль ввічливості у створенні міжособистісних конфліктів та інтриг та розширено теоретичні уявлення про категорію ввічливості шляхом дослідження її проявів не лише в реальних комунікативних ситуаціях, але й у художньому вимірі, що дозволяє інтегрувати літературний дискурс у лінгвістичний аналіз.

Практичне значення дослідження полягає у можливості його використання у лінгвістичних курсах і семінарах, присвячених прагматиці, дискурсивному аналізу, комунікативній лінгвістиці та міжкультурній комунікації; у викладацькій практиці для розробки навчальних програм, що стосуються аналізу англomовного художнього дискурсу з точки зору використання мовленнєвого етикету та мовленнєвих стратегій ввічливості; у перекладацькій діяльності, де дослідження мовленнєвих стратегій та форм ввічливості може бути корисним для точнішого відтворення культурних та соціальних нюансів у перекладах художніх текстів та у подальших дослідженнях з лінгвістики, пов'язаних із міжкультурною комунікацією, соціолінгвістикою та аналізом літературних творів, зокрема у контексті досліджень категорії ввічливості у різних мовах і культурах.

Структура роботи: наукова робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків та списку використаної літератури, який налічує 75 найменувань. Загальний обсяг роботи – 86 сторінок, основний текст розміщено на 80 сторінках.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ КАТЕГОРІЇ ВВІЧЛИВОСТІ

1.1. Поняття ввічливості: еволюція та сучасні підходи

Категорія ввічливості є однією з основних у сучасній лінгвістичній парадигмі, оскільки вона відображає фундаментальні аспекти людської комунікації. Ввічливість розглядається як соціокультурний феномен, який виконує важливу регулятивну функцію в мовленні. Еволюція цього поняття в лінгвістичній науці відображає розвиток міждисциплінарних підходів, що поєднують соціолінгвістику, прагматику та когнітивну лінгвістику.

Категорія ввічливості є складною системою різноманітних мовленнєвих індикаторів, що охоплюють широкий спектр лінгвістичних засобів та комунікативних стратегій. Саме такі індикатори ввічливості включають стійкі мовні конструкції, кліше, стереотипні вислови, а також певні граматичні, синтаксичні, лексичні та фонетичні елементи, які у сукупності створюють відповідну комунікативну ситуацію. Ці індикатори виконують важливу функцію в організації та регулюванні взаємодії між співрозмовниками, забезпечуючи досягнення основної мети комунікації – встановлення ефективного й гармонійного діалогу між учасниками комунікативного процесу [26, с. 11]. Лексичні, граматичні та синтаксичні засоби вираження ввічливості взаємодіють між собою в єдиній комунікативній структурі, що створює сталі мовленнєві комплекси. Такі комплекси, своєю чергою, відіграють вирішальну роль у забезпеченні успішності комунікативної взаємодії, що передбачає не тільки передачу інформації, але й досягнення соціальної гармонії та збереження обличчя співрозмовників.

Ввічливість є багатогранним соціолінгвістичним феноменом, який виявляється на всіх рівнях людської взаємодії та пронизує кожен аспект щоденного спілкування [24, с. 91]. Вона відіграє ключову роль у формуванні комунікативної компетенції індивідів, адже забезпечує дотримання соціально

прийнятних норм та стандартів поведінки у процесі мовленнєвої діяльності. Вивчення цієї категорії дозволяє глибше зрозуміти не лише сам процес комунікації, але й його вплив на різні контексти, включаючи міжособистісне, професійне та міжкультурне спілкування. Зокрема, вивчення ввічливості у дискурсі дозволяє проаналізувати, як мовні засоби вираження ввічливості адаптуються до різних соціокультурних умов, що, в свою чергу, сприяє глибшому розумінню комунікативної динаміки між представниками різних культур.

Вивчення категорії ввічливості є надзвичайно важливим, оскільки вона є основою для побудови якісного та ефективного спілкування у різних сферах життя, таких як бізнес, міжкультурна комунікація, літературна та публіцистична діяльність. Вона сприяє встановленню соціальної гармонії та порозуміння між учасниками комунікативного процесу, дозволяючи уникати конфліктів і непорозумінь. Важливість цього аспекту зростає в умовах глобалізації, коли комунікація між різними культурами стає дедалі частішою і потребує глибшого розуміння мовленнєвих і культурних норм ввічливості. Дослідження цієї категорії в межах лінгвістики сприяє розвитку наукових підходів до аналізу її використання у різних дискурсивних контекстах, що має практичну значущість для формування міжкультурної компетенції та розробки комунікативних стратегій.

Перші спроби теоретичного осмислення ввічливості можна знайти у працях філософів доби Просвітництва, де ввічливість розглядалася як етичний принцип, що забезпечує гармонію у суспільстві. Одним із ключових внесків у розвиток концепції ввічливості стали дослідження Джона Лока [22] та Іммануїла Канта [36], які акцентували увагу на моральному характері людських стосунків. Ввічливість у їх розумінні визначалася як засіб уникнення конфліктів і сприяння взаємоповазі між людьми.

Однак формування наукових підходів до аналізу ввічливості як лінгвістичної категорії відбулося у XX столітті. Значний внесок зробили представники соціолінгвістики та прагматики, зокрема Ервін Гоффман [50] та

Пенелопа Браун [45] у співавторстві зі Стівеном Левінсоном. Вони вперше розглядали ввічливість як механізм соціальної взаємодії та комунікативного успіху. Гоффман запропонував поняття «лице» (“face”), яке стало основою для концепції «збереження обличчя» в комунікації. Браун і Левінсон розробили теорію універсальної ввічливості, визначивши дві її основні форми — позитивну та негативну.

Категорія ввічливості в лінгвістиці належить до функціонально-семантичних категорій, що виконують важливі прагматичні функції у комунікації. Її основною метою є вираження ставлення мовця до співрозмовника, до значущості висловлюваного питання або до ситуації загалом [6]. Ввічливість, як етична категорія, може проявлятися як дотримання зовнішніх норм спілкування, тобто формальних правил пристойності та поведінки, або відображати щире й доброзичливе ставлення мовця до адресата. Однак у ряді випадків ввічливість може бути радше маскою, особливо в ситуаціях рольової комунікації між незнайомими або малознайомими людьми. Таке використання ввічливості свідчить про її багатофункціональність у залежності від соціальних умов та комунікативних завдань.

У роботі будемо опиратись на визначення А. Безносової: «Категорія ввічливості — це функціонально-семантична категорія, план змісту якої визначають семантичні компоненти ввічливого спілкування (повага, доброзичливість до співрозмовника, паритетність комунікантів тощо), а план вираження — різнорівневі мовні одиниці, що служать для її репрезентації» [2, с. 177].

Наукові підходи до вивчення категорії ввічливості є різноманітними і відображають багатогранність цього явища. У лінгвістичній літературі існує кілька основних теоретичних напрямів, що пропонують різні концепції та трактування цієї соціально-прагматичної категорії. Серед них можна виділити кілька ключових теорій. По-перше, це теорія соціальних норм (“the social-norm view”), яка розглядає ввічливість як сукупність соціально прийнятних моделей

поведінки, що визначають очікувану форму взаємодії у суспільстві [33]. Цей підхід фокусується на дотриманні усталених норм і правил у мовленні.

По-друге, це теорія розмовних максим (“the conversational-maxim view”), яка базується на ідеї, що комунікативна взаємодія повинна слідувати певним мовним максимам, таким як кооперація, тактовність, коректність тощо, що дозволяє зберігати гармонію у спілкуванні та уникати конфліктів [20].

Теорія збереження обличчя (“the face-saving view”, або “Face-management view”) є ще одним значущим підходом до вивчення ввічливості [45]. Вона фокусується на необхідності захищати соціальний статус і «обличчя» кожного учасника комунікативної ситуації, надаючи особливого значення самоповазі та повазі до співрозмовника.

Теорія комунікативного договору (“the conversational-contract view”) розглядає ввічливість як результат домовленостей між учасниками спілкування щодо прийнятних мовленнєвих та поведінкових норм [49]. Вона передбачає дотримання певних умов, що забезпечують успішну комунікацію.

Окрім класичних підходів, у сучасній лінгвістиці набувають поширення посткласичні теорії, які включають поняття невивічливості та дискурсивний, або постмодерністський підхід (“discursive approach”) [14]. Ці теорії підкреслюють, що ввічливість та невивічливість не можуть бути розглянуті окремо, оскільки вони є взаємозалежними і відображають різні аспекти соціальної взаємодії. Соціологічний (інтеракційний) підхід та теорія соціальної взаємодії (“relational work theory”) аналізують ввічливість у контексті соціальних ролей і відносин, акцентуючи на важливості підтримання гармонії та взаємоповаги. Теорія управління процесом взаєморозуміння (“rapport management theory”) розглядає процес побудови та підтримання позитивних взаємин між комунікаторами через використання ввічливих мовних стратегій [6].

Р. Лакофф визначає принцип ввічливості як сукупність трьох базових правил: «Не нав’язуй свою думку» (“Do not impose”), «Давай співрозмовникові можливість вибору» (“Give options”) та «Будь доброзичливим» (“Make the listener feel good. Be friendly”) [59, с. 45]. Ці правила мають на меті забезпечити

гармонійний і ненав'язливий характер комунікації, де спілкування будується на взаємній повазі та увазі до потреб і бажань співрозмовника. Перше правило передбачає уникнення нав'язливості та тиску в процесі комунікації, друге забезпечує свободу вибору для учасників спілкування, а третє зосереджене на створенні доброзичливої атмосфери під час діалогу, що сприяє злагоді та взаєморозумінню між комунікантами.

Дж. Ліч, у свою чергу, розглядає ввічливість як певну комунікативну стратегію, що покликана запобігати можливим конфліктам. Він зазначає, що застосування таких стратегій часто призводить до використання непрямих мовленнєвих актів, що може порушувати принципи ясності та релевантності, які були сформульовані Г. Грайсом [60, с. 109]. Ліч формулює п'ять основних максим ввічливості, які орієнтовані на підтримання соціальної гармонії та уникнення потенційних конфліктів. Максима такту стосується поваги до особистого простору та приватного життя співрозмовника. Недотримання цієї максими може проявлятися у вторгненні в особисті теми, такі як індивідуальні переваги чи особисті питання, без попереднього дозволу. Умовно кажучи, втручання у сферу особистих інтересів без запрошення є порушенням тактової поведінки, що може спричинити непорозуміння і дискомфорт під час спілкування. Максима великодушності вимагає від мовця уникнення навантаження співрозмовника зобов'язаннями чи обіцянками, які можуть обмежувати його свободу дій або створювати дискомфорт. Ефективний комунікативний акт не повинен тягнути за собою обов'язкових умов для адресата, і приклади порушення цієї максими демонструють ситуації, коли мовець накладає на співрозмовника зайві обов'язки чи зобов'язання.

Максима схвалення спрямована на підтримку позитивної оцінки співрозмовника та уникнення критики або негативних висловлювань, які можуть бути ворожо сприйняті. Коли оцінки світу мовця і співрозмовника не співпадають, це може ускладнити комунікативний процес, оскільки такі розбіжності породжують напруженість у спілкуванні і можуть стати джерелом конфлікту. Максима скромності передбачає зведення до мінімуму самопохвали

та уникнення надмірної демонстрації власних досягнень. Критичне ставлення до себе уникає негативних реакцій з боку співрозмовників та сприяє налагодженню більш рівноправних відносин під час спілкування. Максима згоди є однією з ключових стратегій для уникнення конфліктів, вона заснована на прагненні досягнути взаєморозуміння і доброзичливості між учасниками комунікації. Вона вимагає відмови від агресивних чи опозиційних дій, що дозволяє створити сприятливу атмосферу для подальшої дискусії. Недоброзичливість, у свою чергу, унеможлиблює конструктивний діалог, порушуючи загальну гармонію комунікативного акту.

Сучасна лінгвістика розглядає ввічливість як багатоаспектне явище, що має різні форми і функції в залежності від соціокультурного контексту. Основними напрямками сучасних досліджень є когнітивний, прагматичний і культурологічний підходи, які детальніше розглянемо далі.

У межах *когнітивної лінгвістики* ввічливість інтерпретується як результат ментальних процесів, спрямованих на підтримку гармонійної комунікації. Цей підхід базується на ідеї, що мовленнєва поведінка формується завдяки когнітивним схемам, які визначають очікування щодо комунікативної ситуації та необхідність адаптації до норм і цінностей певної культури. Джордж Лакофф і Марк Джонсон, представники когнітивної лінгвістики, досліджували ввічливість у контексті метафоричних структур, які впливають на мислення і мовленнєву поведінку людини [15].

Прагматична теорія ввічливості акцентує увагу на функціональному аспекті мовлення і взаємодії між мовцями. Відправною точкою для цього підходу є концепція кооперативного принципу Грайса, де ввічливість розглядається як стратегія мінімізації конфліктів і забезпечення ефективної комунікації. Прагматика зосереджується на тому, як мовці використовують ввічливі форми для маніпуляції соціальними ролями, збереження статусу та досягнення прагматичних цілей [37].

Категорія ввічливості нерозривно пов'язана з оцінкою соціального статусу комунікантів, а її прояви часто варіюються залежно від соціального контексту та

ролей учасників комунікації. В рамках аналізу статусно-оцінної поведінки можна виділити три ключові компоненти, що визначають ввічливу або неввічливу взаємодію між мовцем і адресатом [26, с. 12].

1. Позиція мовця. Цей компонент охоплює емоційно-вольовий контроль мовця, здатність до рефлексії та самоповагу. Ввічливість у даному аспекті виражається через те, як мовець контролює свої емоції та поведінку у взаємодії з іншими, зберігаючи рівновагу між самоповагою та повагою до співрозмовника. Важливим є також рівень усвідомлення мовцем свого статусу та його готовність слідувати соціальним нормам поведінки. Така саморегуляція є одним із визначальних факторів ввічливого спілкування, оскільки вона сприяє гармонізації взаємовідносин між учасниками комунікативного процесу.

2. Взаємозв'язок між мовцем та адресатом. Цей компонент характеризується взаємною залежністю учасників комунікації від реакцій один одного. Ввічливість тут визначається здатністю мовця враховувати непередбачувані або фактичні реакції співрозмовника, що формує вектор залежності у взаємодії. У таких випадках важливо зважати на можливі емоційні або культурні аспекти реакцій партнера по спілкуванню, оскільки це дозволяє уникнути конфліктів та сприяє підтриманню взаєморозуміння. Адресат у свою чергу також впливає на манеру мовлення та вибір ввічливих стратегій з боку мовця.

3. Спосіб мовного вираження. Ввічливе спілкування передбачає дотримання певних обмежень у виборі тем та формулюванні питань. Наприклад, у випадках взаємодії з особами старшого віку або при значній соціально-психологічній дистанції між співрозмовниками, необхідно уникати питань, що стосуються особистих тем, таких як вік, фінансовий стан або інші приватні аспекти життя. Такі теми можуть бути сприйняті як порушення етикету та викликати негативні емоції або дискомфорт у співрозмовника. Дотримання подібних норм спілкування є важливим елементом ввічливості, оскільки вони забезпечують комфортну атмосферу для діалогу та знижують ризик виникнення соціальних напруг [26, с. 12].

Питання про універсальність ввічливості є ключовим у сучасних дослідженнях. Хоча ввічливість є загальнолюдською категорією, яка проявляється у всіх культурах, її форми і способи реалізації значно варіюють. Роботи Браун і Левінсона підтвердили наявність універсальних принципів ввічливості, таких як потреба збереження «обличчя». Однак, детальні дослідження конкретних культур показують, що засоби і моделі ввічливості залежать від мовленнєвих і культурних специфік.

Наприклад, у західних культурах домінує так звана «негативна ввічливість», що базується на мінімізації загроз для автономії співрозмовника (наприклад, вибачення чи умовності). Натомість у східноазійських культурах переважає «позитивна ввічливість», що акцентує увагу на спільноті та взаємопідтримці, що знаходить відображення у мовленнєвих стратегіях підкреслення взаємної поваги і схвалення.

У контексті теоретичного розгляду категорії ввічливості, негативна ввічливість, спрямована на уникнення конфліктів та розбіжностей, часто вважається важливішою за позитивну ввічливість, яка орієнтована на досягнення згоди та встановлення гармонії між комунікантами. Проте чітко розмежувати ці дві форми ввічливості не завжди можливо, оскільки стратегії позитивної ввічливості можуть містити елементи негативної. Позитивна ввічливість спрямована на встановлення єдності між мовцем та адресатом, її стратегії базуються на вираженні солідарності, уваги до співрозмовника та прагненні до гармонійних стосунків [45]. Такі стратегії виявляються через уважність до потреб і бажань партнера по спілкуванню, а також через використання тактик взаєморозуміння та підтримки. Мовленнєві акти, що виражають інтерес до почуттів адресата, як правило, підсилюють позитивну ввічливість, тим самим створюючи атмосферу згоди та злагоди.

З іншого боку, негативна ввічливість переважно спрямована на мінімізацію загрози для «обличчя» адресата та уникнення нав'язливості. Це передбачає стриманість, дистанцію та уникнення прямого втручання в особистий простір співрозмовника. Основна мета негативної ввічливості – це не нашкодити

адресату, демонструючи повагу до його автономії, що особливо важливо у випадках складних комунікативних ситуацій, таких як висловлення відмови, незгоди або звинувачень. Характерними рисами негативної ввічливості є застосування так званого «ввічливого песимізму», уникнення прямих вимог та намагання зменшити вплив власної мовленнєвої поведінки на співрозмовника [26, с. 21-22].

Стратегії позитивної ввічливості часто включають використання мовленнєвих засобів, які підкреслюють групову приналежність та взаємну підтримку, таких як вживання жаргону, сленгу або жартівливих фраз. Компліменти та інші форми вираження доброзичливості також відіграють ключову роль у встановленні позитивного контакту між комунікантами. Загалом, структура категорії ввічливості будується на системі ієрархічно впорядкованих норм і правил, які визначають як мовці повинні поводитися у конкретних соціальних ситуаціях. Ці норми включають кілька важливих складових [26, с. 22]:

а) Підтримання комунікативного контакту, що є базовою умовою успішної комунікації.

б) Демонстрація стриманої та контрольованої поведінки, що сприяє уникненню конфліктних ситуацій.

в) Вираження загальної культури мовлення, що проявляється у дотриманні мовних стандартів і норм етикету.

г) Відданість традиціям та дотримання законів і табу, які відображають соціокультурні цінності, притаманні певній мовленнєвій спільноті.

Ці стандарти формують основу соціокультурних норм, що є ключовими елементами в категорії ввічливості і допомагають забезпечити ефективність та злагодженість комунікативної взаємодії, оскільки вони відображають цінності та правила, характерні для певної культурної спільноти.

Ввічливість у дискурсі реалізується по-різному в залежності від типу дискурсу. Кожен дискурсивний контекст визначає характер і специфіку

вживання мовних засобів ввічливості, оскільки різні типи дискурсу вимагають різного рівня формальності, дистанції та соціальних очікувань.

1) Офіційний дискурс. В офіційному або інституційному дискурсі (наприклад, політичні виступи, юридичні дебати, академічні дискусії) ввічливість набуває особливої значущості через необхідність підтримки соціальної ієрархії та професійного етикету. У таких контекстах використовуються формальні мовленнєві акти, стандартизовані вирази поваги та професійні етикетні формули. Наприклад, у політичних промовах мовці часто використовують стратегії негативної ввічливості, щоб уникнути прямих конфліктів і підтримувати дипломатичний тон. Формули типу *“With all due respect”* або *“I apologize for any inconvenience”* дозволяють зберегти нейтральність і уникнути особистих образ.

2) Повсякденний (неофіційний) дискурс. У неформальних ситуаціях, таких як спілкування між друзями або родичами, категорія ввічливості реалізується більш гнучко, адаптуючись до близькості та взаєморозуміння між учасниками. Тут переважає позитивна ввічливість, що спрямована на підтримку дружніх стосунків та створення атмосфери солідарності.

3) Літературний дискурс. В художній літературі ввічливість є важливим засобом для створення соціальних і психологічних портретів персонажів, а також для побудови міжособистісних відносин у межах сюжету [26, с. 46]. Через діалоги та мовні особливості героїв автори можуть показувати соціальні статуси, конфлікти та прагнення персонажів. Наприклад, Джейн Остін у романі «Гордість і упередження» використовує ввічливі формули в діалогах для підкреслення класової відмінності та поведінкових норм тогочасного суспільства. *“In nursing your sister I am sure you have pleasure,” said Bingley; “and I hope it will soon be increased by seeing her quite well”* [41, с. 8] Таким чином, літературний дискурс дозволяє автору маніпулювати ввічливістю як способом виявлення глибинних взаємовідносин між героями та їх місцем у соціумі.

Окрім типів дискурсу, важливу роль у реалізації ввічливості відіграють контекстуальні фактори, такі як соціальний статус мовців, ситуація комунікації

та культурні традиції. Кожен з цих елементів визначає, які форми ввічливості будуть найбільш прийнятними і ефективними у певному дискурсивному контексті. Різниця у статусі між мовцем і адресатом впливає на вибір стратегії ввічливості. У випадках, коли мовець звертається до особи вищого соціального статусу, використовуються більш формальні вирази поваги, тоді як при спілкуванні з рівними або молодшими переважають більш неформальні форми. Конкретна комунікативна ситуація також визначає, які форми ввічливості будуть доцільними. Наприклад, у ситуаціях, що вимагають дотримання високих стандартів етикету (наукові конференції, дипломатичні зустрічі), використовуються стратегії негативної ввічливості, тоді як у повсякденному спілкуванні більше місця займають елементи позитивної ввічливості.

Отже, ввічливість є культурно детермінованим явищем, тому різні культури мають свої специфічні норми поведінки та мовленнєвих стратегій ввічливості. Те, що є ввічливим в одній культурі, може сприйматися як невивічливість в іншій. Це робить дослідження ввічливості в дискурсі важливим у міжкультурній комунікації та дозволяє уникати непорозумінь між представниками різних культур.

1.2. Ввічливість як поняття дискурсу

1.2.1 Визначення дискурсу у сучасній лінгвістиці

Категорія ввічливості відіграє ключову роль у формуванні та структуризації дискурсу, виконуючи функцію регуляції міжособистісної взаємодії. Сучасна лінгвістика дедалі більше звертає увагу на ввічливість як невід'ємну складову дискурсивної практики, оскільки вона тісно пов'язана з мовленнєвими актами, прагматичними стратегіями та соціокультурними контекстами. Ввічливість у дискурсі розглядається не лише як мовленнєвий етикет, але й як засіб підтримки соціальної ієрархії, статусу та взаємодії між учасниками комунікації.

Дискурс, як широке комунікативне явище, включає сукупність вербальних і невербальних засобів взаємодії, контекстуально пов'язаних з певними соціальними, культурними та прагматичними обставинами. Важливим для дослідження ввічливості є розуміння дискурсу як динамічної системи, де мовленнєві стратегії підпорядковуються не лише прагматичним цілям, але й соціальним та культурним нормам. Так, дискурс формує рамки, в яких учасники комунікації діють відповідно до своїх ролей та очікувань, створюючи стратегії взаємодії, що мінімізують потенційні конфлікти та сприяють гармонійним стосункам. Ввічливість, таким чином, стає однією з центральних складових дискурсивної практики, оскільки вона відповідає за контроль соціальної поведінки та підтримання стабільності в комунікації.

Дискурс є одним із найважливіших і найбільш багатозначних понять у сучасній лінгвістиці. Незважаючи на різноманітність його визначень, загальновизнаною є ідея, що дискурс — це не просто сукупність висловлювань, а складна структура, яка включає комунікативні процеси, соціальні ролі, культурні контексти та взаємодії між учасниками комунікації. Сучасна лінгвістика розглядає дискурс як багаторівневу одиницю комунікації, яка поєднує текстові, прагматичні та соціокультурні елементи.

Початково термін «дискурс» мав вузьке лінгвістичне значення, яке стосувалося розгорнутого мовленнєвого акту або тексту. Однак у другій половині XX століття, з появою нових теоретичних підходів, значення цього терміну значно розширилося. Першими дослідниками дискурсу як міждисциплінарного феномену були представники французької лінгвістики та філософії, такі як Мішель Фуко та Еміль Бенвеніст. Фуко розглядав дискурс як систему знань і практик, що формують соціальні відносини і структури влади [18].

Сучасні визначення дискурсу значною мірою залежать від теоретичної перспективи дослідження. Наприклад, структурно-функціональний підхід трактує дискурс як послідовність мовленнєвих актів, які реалізуються у певному соціальному та комунікативному контексті. Представники цього напрямку, такі

як Джон Сірл, фокусуються на функціональному аналізі мовленнєвих актів у дискурсі, досліджуючи їх вплив на комунікативну ситуацію та взаємодію між учасниками [23].

Прагматичний підхід розглядає дискурс у контексті намірів і дій мовців. Згідно з цим підходом, дискурс — це не лише текст, а й взаємодія між мовцями, що включає соціальні норми, контексти та приховані мотиви комунікації. Так, у роботах Г. П. Грайса та Дж. Л. Остіна дискурс розглядається як сукупність мовленнєвих актів, які мають конкретні прагматичні цілі [51].

М. Стаббс пропонує три основні характеристики дискурсу. По-перше, дискурс, з точки зору формальної структури, є одиницею мови, що перевищує за обсягом речення. По-друге, змістовно дискурс пов'язаний із використанням мови в соціальному контексті, акцентуючи на ролі комунікації у суспільстві. І нарешті, по-третє, дискурс є інтерактивним за своєю природою, оскільки завжди передбачає діалогічну взаємодію між учасниками спілкування [39].

Схожий підхід до поняття дискурсу пропонує Д. Шифрін, яка виділяє три основні підходи до його аналізу. Перший, формально-структурний підхід, розглядає дискурс як сукупність двох або більше речень, пов'язаних за змістом, що відображає його структурну організованість. Другий підхід, функціональний, визначає дискурс як будь-яке вживання мови, зосереджуючи увагу на соціокультурних функціях мови та її використанні у конкретних ситуаціях. Третій підхід, інтегративний, поєднує форму та функції, розглядаючи дискурс як сукупність взаємодіючих елементів, що мають як структуру, так і функціональне призначення. Таким чином, дискурс не зводиться лише до ланцюжка речень, а являє собою комплекс функціонально організованих і контекстуалізованих одиниць мовного вживання [9]. Ці підходи підкреслюють багатовимірну природу дискурсу, яка включає як його структурні особливості, так і функціональні аспекти, що відображають соціокультурний контекст комунікації.

У сучасній лінгвістиці важливим є розрізнення дискурсу і тексту. Текст є статичною формою мовленнєвого акту, тоді як дискурс — це динамічний процес, що включає не лише сам текст, але й контексти його продукування та

сприйняття. Дискурс передбачає взаємодію між мовцем і слухачем, а також врахування культурних, соціальних та ситуативних аспектів.

Основною відмінністю дискурсу від тексту є його інтерактивна природа: він включає у себе всі фактори, що впливають на комунікацію, такі як інтонація, невербальні сигнали, ситуативні чинники і навіть невербальні складові, які відіграють важливу роль у сприйнятті повідомлення. Дискурс також враховує потенційні комунікативні наміри мовців та їхні очікування щодо реакції співрозмовників.

І. Шевченко та О. Морозова розрізняють мовлення і дискурс, де під мовленням розуміють мовленнєву діяльність як процес, тоді як дискурс вони визначають як мовленнєву діяльність у контексті соціальної та мисленнєвої діяльності. Дискурс, за їх визначенням, є інтегральним феноменом, який поєднує процес комунікації і його результат, відображаючи континуальність та діалогічність мовленнєвої взаємодії [11, с. 26-28]. Це трактування акцентує увагу на багатовимірності дискурсу, який одночасно є процесом мовленнєвої діяльності і її продуктом, що відбувається у ширшому соціокультурному контексті.

Ф. С. Бацевич розглядає дискурс як тип комунікативної діяльності, який має інтерактивний характер та проявляється у різних формах – усній, писемній та паралінгвістичній. Дискурс регулюється стратегіями та тактиками учасників спілкування, залучаючи когнітивні, мовні і позамовні чинники, такі як соціальні, психологічні та психічні аспекти. Бацевич підкреслює, що дискурс залежить від тематики спілкування та визначає формування різних мовленнєвих жанрів [1, с. 138]. Це визначення наголошує на багатогранності дискурсу, який охоплює як мовні, так і позамовні чинники, які безпосередньо впливають на його функціонування.

К. Серажим розглядає дискурс як складний соціолінгвістичний феномен, який формується під впливом соціокультурних, політичних, прагматичних та психологічних чинників. Він має дві структури: «видиму», що представлена зв'язним текстом або його завершеним фрагментом, та «невидиму», що включає

знання про світ, думки, настанови та мету комунікатора, необхідні для розуміння тексту. Дискурс також характеризується спільністю сприйняття світу, яку репродукує автор і інтерпретує реципієнт [32, с. 13]. Серажим підкреслює, що дискурс — це не просто текст, а його життя у свідомості, яке поєднує отриману інформацію з індивідуальними знаннями та обставинами сприйняття тексту.

Опрацьовуючи наукові визначення можна виокремити ключові характеристики дискурсу:

- контекстуальність: дискурс не може бути зрозумілий поза соціальним, культурним та ситуаційним контекстом. Кожен дискурсивний акт залежить від оточуючих умов, включаючи соціальні ролі, статус, комунікативну ситуацію та загальноприйняті норми.

- інтерактивність: дискурс передбачає взаємодію між мовцями і слухачами, що робить його процесом двосторонньої комунікації. Важливу роль тут відіграють реакції адресатів, їхні очікування та інтерпретації повідомлення.

- мультимодальність: дискурс включає не лише вербальні засоби комунікації, але й невербальні елементи, такі як жести, міміка, інтонація, які доповнюють і модифікують значення висловлювань.

- гетерогенність: дискурс є складним і неоднорідним явищем, яке включає різні рівні аналізу – від синтаксичних структур до соціальних і культурних смислів. Кожен дискурсивний акт поєднує в собі лінгвістичні, прагматичні, соціокультурні та когнітивні компоненти.

Отже, дискурс у сучасній лінгвістиці трактується як складний, багаторівневий процес комунікації, який включає текст, соціокультурний контекст і прагматичні стратегії взаємодії між учасниками. Це поняття охоплює різноманітні аспекти комунікативної поведінки, від мовленнєвих актів до соціальних норм і культурних традицій. Дискурс є основою для розуміння того, як мова функціонує в реальному комунікативному просторі, враховуючи всі фактори, що впливають на її сприйняття і використання.

1.2.2 Особливості поняття ввічливості в художньому дискурсі

Ввічливість як мовленнєвий феномен відіграє надзвичайно важливу роль у різних типах дискурсу, включно з художнім. Однак у художньому дискурсі цей феномен набуває специфічних рис і функцій, які відрізняють його від інших форм спілкування. Ввічливість у літературі виконує не лише комунікативну, але й стилістичну, прагматичну та когнітивну функції, що дозволяє авторам розкривати соціальні, психологічні та культурні аспекти життя персонажів, а також створювати певні наративні та художні ефекти.

Художній дискурс – це не лише текст, а й складний комунікативний процес, який передбачає взаємодію автора, персонажів та реципієнта. Ввічливість у цьому контексті виконує важливу роль, сприяючи формуванню міжперсональної комунікації між персонажами, а також між текстом і читачем. У художньому творі мовленнєві акти ввічливості є елементом, який може суттєво вплинути на характер оповідання, соціальне позиціонування персонажів і розвиток сюжету.

Художній дискурс відрізняється від інших типів дискурсу, таких як ідеологічний і політичний, насамперед своєю специфічною метою та структурою. Якщо ідеологічний та політичний дискурси орієнтовані на передачу фактів і тверджень, за які автор несе відповідальність перед суспільством, то художній дискурс має інші пріоритети. Він не підпорядковується жорстким вимогам до правдивості викладу, а тому може використовувати вигадані події, перебільшення або викривлення реальності для досягнення естетичної та емоційної мети. Автор художнього твору, на відміну від політичного чи ідеологічного автора, не зобов'язаний відтворювати об'єктивну реальність, а має свободу створювати власну художню дійсність, де будь-яке викривлення чи ігнорування фактів виправдовується художньою необхідністю.

Джон Серль відзначає, що в основі будь-якого художнього твору лежить певне повідомлення або ідея, яку автор передає через текст, але яка не завжди явно представлена у ньому. Це повідомлення може бути закодоване в підтексті, натяках або образах, і воно потребує інтерпретації з боку читача [72, с. 10]. Ця

характеристика художнього дискурсу зосереджує увагу на взаємодії між текстом і читачем, де останній відіграє активну роль у розкритті прихованого змісту.

Ще однією ключовою ознакою художнього дискурсу є його багатогранність і різноманітність. Він охоплює широкий спектр жанрів, тематичних спрямувань, вікових категорій та ідеологічних поглядів, що дозволяє інтегрувати в себе різні «піддискурси», зокрема політичний, дипломатичний, медичний та інші. Це розмаїття формує складну і багат шарову структуру художнього тексту, який може поєднувати в собі елементи різних дискурсивних практик [31, с. 9].

Особливе місце в дослідженні художнього дискурсу займає вивчення мовної особистості автора через поняття «ідіостилю». Ідіостиль є індивідуальною системою мовних засобів, які автор використовує для реалізації своїх комунікативних завдань і естетичних цілей. Він формується завдяки вибору стилістичних прийомів, лексичних одиниць і тропів, що відображають особисте бачення світу автором та його емоційне ставлення до проблем, порушених у творі. Ідіостиль є не лише інструментом художнього вираження, а й способом маніфестації внутрішнього світу письменника, його світогляду та ціннісних орієнтирів. Як зазначається в дослідженнях, ідіостиль відображає розуміння автором проблем, які його хвилюють, і слугує засобом вираження його світосприйняття через стилістично марковану лексику, нові концепти та образно-стилістичні прийоми [31, с. 9].

Важливим елементом ідіостилю є його здатність впливати на емоційне і смислове наповнення тексту, створюючи специфічну атмосферу твору. Мовна особистість автора виявляється в його здатності маніпулювати мовними засобами, використовуючи їх для створення як художніх образів, так і для формування взаємовідносин між персонажами, підкреслення соціальних ієрархій або розкриття психологічних станів героїв.

Таким чином, художній дискурс характеризується складною і багат шаровою структурою, яка формується завдяки інтеграції різноманітних елементів, включно з мовними засобами, тропами, жанровими особливостями та

індивідуальним ідіостилем автора. Він виконує унікальну функцію в літературному процесі, не тільки передаючи естетичний зміст, але й впливаючи на читача через специфічне поєднання текстуальних і позатекстуальних елементів, що робить його об'єктом поглибленого лінгвістичного аналізу.

На початку важливо розглянути, як особливості художнього дискурсу впливають на використання мовних засобів ввічливості та формують специфічні моделі комунікації. Однією з ключових характеристик художнього дискурсу є його вигаданість, яка, хоча й не відтворює фактичних подій реального світу, все ж підтримує відповідність універсальним людським досвідам та культурним нормам [26, с. 50]. Це означає, що прояви ввічливості в художньому тексті часто апелюють до загальноприйнятих моральних та етичних принципів, зберігаючи реалістичність у побудові діалогів і взаємодій між персонажами. Важливість такої відповідності полягає в тому, що вона дозволяє читачеві асоціювати себе з героями або ситуаціями, виявляючи впізнавані елементи ввічливого спілкування, навіть у вигаданих або умовних контекстах.

По-друге, поетичність мови в художньому дискурсі, завдяки своїм полісемантичним функціям, додає багатшаровості висловлюванням, що робить мовні засоби ввічливості гнучкими та неоднозначними [26, с. 50]. У цьому контексті прояви ввічливості можуть містити приховані або метафоричні значення, які вимагають від читача інтерпретації, виходячи з ширшого контексту або культурних знань. Це відрізняє художній дискурс від таких типів, як науковий або технічний, де мета полягає в однозначному і чіткому передаванні інформації. У художньому тексті ввічливість може набувати форми стилістичних прийомів, таких як епітети, метафори або навіть іронія, де пряме вираження ввічливості може поступитися місцем більш прихованим формам соціальної поведінки.

Третьою важливою характеристикою є вибірковість художнього дискурсу, яка зосереджує увагу на зображенні окремих персонажів і їхніх особистих історій [26, с. 50]. Це відкриває простір для детального дослідження лексико-семантичних засобів актуалізації ввічливості через конкретні ситуації

спілкування між персонажами, їхні взаємини та динаміку взаємодії. Вибірковість дозволяє вивчати не лише загальні мовні норми ввічливості, але й те, як ці норми змінюються залежно від соціального статусу, емоційного стану або культурних умов конкретних персонажів.

Останньою, але не менш важливою характеристикою художнього дискурсу є його здатність створювати ситуацію особистісного контакту між текстом і читачем. Цей контакт здійснюється не лише через фізичне спілкування персонажів у тексті, але й через комунікативне навантаження, яке передається через лексико-семантичні засоби [26. с. 50]. У художньому дискурсі текст виступає головним засобом передачі емоційних і моральних аспектів ввічливості, дозволяючи читачеві зануритися у внутрішній світ персонажів та відчувати їхні взаємодії на більш глибокому рівні. Завдяки цьому текст стає засобом формування соціальних моделей поведінки, включаючи ввічливість, яку читач може перенести в свій власний життєвий досвід.

Важливим аспектом ввічливості у художньому дискурсі є її варіативність та ситуативність. В залежності від жанру, епохи та стилю твору ввічливі мовленнєві акти можуть бути зображені з різними ступенями інтенсивності, від суворого дотримання мовленнєвого етикету до його порушення як засобу створення драматичного або комічного ефекту.

Ввічливість у художньому дискурсі може бути розглянута через різні структурні компоненти: лексико-семантичні засоби, синтаксичні конструкції, стилістичні фігури та прагматичні маркери. Художній дискурс характеризується багатшаровістю мовних засобів, завдяки чому ввічливість може реалізовуватись через різні форми та рівні мовлення.

Лексика ввічливості включає формули привітання, прощання, подяки, вибачення, а також висловлювання, що містять позитивну оцінку співрозмовника або пом'якшують негативні судження. У художньому дискурсі лексичні засоби можуть використовуватися як для підкреслення статусу і соціальної дистанції між персонажами, так і для створення атмосфери довіри або напруги. Наприклад, у творах класичної літератури персонажі часто

використовують формули ввічливості для підкреслення своєї належності до певного соціального прошарку. Фрази на кшталт *“I beg your pardon, but may I inquire...?”* не тільки виконують функцію мовленнєвого етикету, але й виступають як маркери соціальної приналежності та характеру персонажа.

Ввічливість у художньому дискурсі може реалізовуватись за допомогою певних синтаксичних структур, таких як питальні речення, умовні конструкції та складнопідрядні речення з модальними дієсловами. Наприклад, в англійській літературі використання конструкцій типу *“Would you be so kind as to...”* або *“Might I trouble you for...”* є характерними для висловлювань, що демонструють високий рівень ввічливості та такту. Такі конструкції пом'якшують прямоту прохання або питання, роблячи висловлювання менш категоричним і більш шанобливим.

Засоби ввічливості у художньому дискурсі можуть також виконувати важливу прагматичну функцію, оскільки вони формують певні очікування читача стосовно розвитку подій і взаємодії персонажів. Наприклад, персонажі, які систематично використовують форми ввічливості, можуть асоціюватися з певними позитивними або негативними рисами, такими як вихованість, стриманість або, навпаки, лицемірство і підступність. Ввічливість може стати інструментом соціальної маскуваності, коли зовнішньо ввічливі висловлювання приховують справжні наміри персонажа. Крім того, художні твори часто використовують ввічливість як засіб демонстрації соціальної нерівності або напруги між персонажами. У таких випадках ввічливі форми можуть підкреслювати соціальну дистанцію або статусні відмінності між героями.

Особливості реалізації ввічливості в художньому дискурсі також залежать від соціокультурного контексту. У творах різних епох і культур ввічливість може мати різні форми і значення. Наприклад, в англійській літературі XIX століття мовні формули ввічливості часто відіграють ключову роль у формуванні ієрархій і соціальних норм. У той же час, у сучасній літературі використання ввічливості може відігравати роль в створенні комічних або абсурдних ситуацій, де надмірна ввічливість персонажів протиставляється абсурдності або складності ситуації, в

якій вони опинилися. У таких випадках ввічливість може ставати засобом іронії або навіть засобом критики суспільних норм.

Крім функції забезпечення соціальної гармонії, ввічливість у художньому дискурсі відіграє важливу роль у створенні емоційної атмосфери твору. За допомогою ввічливих формул автори можуть змінювати настрій сцени, додаючи їй м'якості, напруженості або іронії.

Отже, ввічливість у художньому дискурсі виконує багатфункціональну роль, будучи не лише засобом соціальної взаємодії персонажів, але й важливим стилістичним інструментом автора. Вона допомагає окреслити соціальні ролі та ієрархії, формувати міжперсонажні стосунки і сприяти створенню емоційної та смислової атмосфери твору. Завдяки використанню специфічних мовних конструкцій, зокрема, модальних дієслів, питальних та розділових речень, перифразу, автори передають різні рівні ввічливості, які відображають не лише соціальні норми, але й особисті відносини та внутрішні конфлікти героїв. Ввічливість у цьому контексті стає потужним засобом впливу на читача, вказуючи на глибину і складність художнього спілкування.

1.3. Мовні засоби реалізації ввічливості в різних мовних культурах

Категорія ввічливості в різних мовах та культурах виявляється через специфічні мовні засоби, які відображають культурні норми поведінки, соціальні ролі і взаємодії між учасниками комунікації. Реалізація ввічливості є універсальною потребою для підтримання гармонійних міжособистісних стосунків, але форми її вираження суттєво різняться в залежності від мови і культурного контексту.

Реалізація ввічливості в комунікативних актах часто залежить від того, належить культура до висококонтекстних або низькоконтекстних культур. Едвард Т. Холл ввів ці терміни для позначення різниць у способі передавання інформації та формування значення у різних культурах. У висококонтекстних культурах (наприклад, японська, корейська, арабська) велике значення надається

невербальним знакам, культурним традиціям і неписаним правилам поведінки. Натомість у низькоконтекстних культурах (наприклад, англійська, німецька, американська) комунікація є більш прямою і відкритою, а ввічливість частіше виражається вербально [52].

В англомовних культурах ввічливість має виражені форми через використання пом'якшувальних мовленнєвих актів, що сприяють збереженню "позитивного обличчя" мовців, а також через уникнення прямої критики чи наказів. До основних мовних засобів, що використовуються для реалізації ввічливості в англійській мові, належать:

- індирективні мовленнєві акти:

Англійська культура сприяє використанню непрямих висловлювань замість прямих команд чи прохань. Наприклад, замість "*Give me the book*" мовець скоріше скаже "*Could you please pass me the book?*", що пом'якшує дію мовленнєвого акту через використання умовного способу та ввічливих часток.

- модальні дієслова:

Модальні дієслова, такі як *could*, *would*, *might*, використовуються для пом'якшення висловлювань, щоб надати їм ввічливого характеру. Наприклад, "*Would you tell me, please, where the post office is?*" [66, с. 223]

- евфемізми:

В англомовній культурі часто використовуються евфемізми для уникнення прямих висловлювань, які можуть бути сприйняті як грубі чи образливі. Наприклад, замість слова "*died*" використовується "*passed away*", що є більш ввічливою формою вираження.

- ввічливі частки та маркери:

Частки на зразок *please*, *thank you*, *excuse me* є фундаментальними елементами ввічливості в англійській мові, адже вони сигналізують про пошану та увагу до адресата. Їх регулярне використання є ознакою культурної норми комунікації.

У японській мові ввічливість є основним принципом соціальних взаємин і значною мірою закріплена на граматичному рівні. Основним засобом реалізації

ввічливості є система *кейго* (敬語), яка включає різні форми мовлення, що відображають соціальні ролі і статуси учасників комунікації [13].

- формальна і неформальна мова:

Японська мова містить кілька рівнів формальності, що використовуються залежно від статусу співрозмовника. Існує три основні категорії ввічливого мовлення: *сонкейго* (尊敬語) – мовлення, яке виражає повагу до адресата, *кенджого* (謙讓語) – мовлення, яке виражає самоприниження мовця, і *тейнеіго* (丁寧語) – загальний ввічливий рівень [13].

- морфологічні засоби ввічливості:

Ввічливість у японській мові часто досягається через додавання спеціальних граматичних форм і часток, які виражають соціальну дистанцію та повагу. Наприклад, до дієслова додається суфікс “-ます” (*masu*), щоб надати реченню ввічливого характеру [13].

- формули звертання:

У японській мові використання правильних форм звертання є ключовим для виявлення ввічливості. Частки на зразок *-san* (повага до рівних), *-sensei* (повага до вчителів і лікарів) або *-sama* (вища повага) є невід'ємною частиною мовленнєвого етикету.

Як і в японській культурі, у корейській мові існує чітка система мовних засобів, що відображають ієрархію та соціальну дистанцію між мовцями. Ввічливість в корейській мові значною мірою регулюється віком, статусом та рівнем близькості між учасниками комунікації [12].

- в корейській мові використовуються різні мовні рівні, що залежать від соціального статусу мовців. Найбільш вживаними є рівні напівформальний (존댓말) і формальний (격식체). Наприклад, до дієслова додається суфікс - “-하” (-*yo*) для створення більш ввічливого тону, а для найвищого рівня ввічливості додається “-하느다” (-*mnida*).

- особливу роль у корейській мові відіграють спеціальні формули звертання до старших чи людей вищого соціального статусу. Використання неправильного звертання може вважатися серйозним порушенням етикету.

- як і в японській, корейська мова вимагає, щоб мовці використовували ввічливі форми для підкреслення поваги до співрозмовника і одночасно скромні форми для зниження власного статусу.

В арабській культурі ввічливість значною мірою пов'язана з релігійними формулами, що відображають повагу до Бога та співрозмовників. Арабська мова містить велику кількість соціально прийнятних формул ввічливості, які інтегровані у повсякденне спілкування [47].

- релігійні формули

Наприклад, фраза “*Inshallah*” (якщо Бог захоче) часто використовується у відповідь на прохання або запит, щоб підкреслити шанобливе ставлення до ситуації. Також поширеною є формула “*Alhamdulillah*” (слава Богу), яка виражає вдячність або вдовolenня.

- привітальні формули

Привітання та прощання у арабській культурі є одними з найважливіших елементів ввічливого мовлення. Наприклад, “*As-salamu alaykum*” (мир вам) використовується як універсальне привітання, яке підкреслює дружелюбність і побажання добра.

- форми звертання

Арабська культура має суворі правила звертання, особливо до людей старшого віку чи вищого соціального статусу. Неправильний вибір форми звертання може вважатися грубістю.

Отже, ввічливість у різних мовах і культурах виявляється через складну систему вербальних та невербальних засобів, які залежать від соціальних, культурних та релігійних чинників. Англійська, японська, корейська та арабська мови демонструють різні підходи до реалізації ввічливості, проте кожна з них забезпечує баланс між повагою, ввічливістю та збереженням соціальної гармонії.

Висновки до розділу 1

Еволюція поняття ввічливості від морально-етичного до комунікативно-функціонального концепту відображає багатовимірність цього феномену в мовленні. Сучасні підходи до вивчення ввічливості включають когнітивний, прагматичний та культурологічний аспекти, які дозволяють комплексно аналізувати її роль у комунікації. Ввічливість залишається важливою категорією лінгвістичного дослідження, що забезпечує не лише успішність комунікації, але й соціальну гармонію.

Ввічливість як поняття дискурсу є складним і багатогранним явищем, що виявляється у різних формах в залежності від типу дискурсу, соціокультурного контексту та прагматичних цілей мовців. Вона виконує важливу функцію збереження гармонії у спілкуванні та забезпечує ефективність міжособистісної взаємодії.

Виявлено, що норми ввічливості в кожній мовленнєвій культурі варіюються залежно від соціальних, культурних та історичних факторів. У мовах з різною культурною традицією, такі засоби можуть виражатися через спеціальні формули ввічливості, стратегії уникнення конфліктів, способи формулювання прохань і компліментів, а також через використання певних граматичних і лексичних структур. Це свідчить про універсальний характер ввічливості, яка, однак, має різні форми прояву в залежності від конкретної мовленнєвої культури, що ускладнює і водночас збагачує міжкультурну комунікацію.

РОЗДІЛ 2. ЗАСОБИ АКТУАЛІЗАЦІЇ КАТЕГОРІЇ ВВІЧЛИВОСТІ В АНГЛОМОВНОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ

2.1. Лексико-семантичні засоби актуалізації ввічливості

Актуалізація категорії ввічливості у художньому дискурсі є складним процесом, який охоплює широкий спектр мовних засобів, зокрема на лексико-семантичному рівні. Лексичні вибори, семантичні структури та стратегії, що використовуються авторами для побудови мовлення, відіграють важливу роль у формуванні комунікативної взаємодії між персонажами. Ввічливість, як комунікативна категорія, відображає не лише міжособистісні відносини, але й соціальні норми, культурні цінності та особисті прагнення до збереження гармонії у спілкуванні. В англomовному художньому дискурсі лексико-семантичні засоби є важливим інструментом для підкреслення ввічливих намірів персонажів та створення соціально прийнятних сценаріїв взаємодії.

Основним засобом реалізації ввічливості на лексичному рівні є використання спеціальних лексем і сталих формул ввічливого звертання, які виконують функцію збереження «позитивного обличчя» учасників комунікації та запобігання потенційно загрозливим мовленнєвим актам.

В англійській мові звертання на зразок “*Sir*”, “*Madam*”, “*Mr.*”, “*Mrs.*”, “*Miss*” або використання імені з додаванням формули ввічливості (“*Mr. Smith*”, “*Mrs. Johnson*”) вказує на повагу до співрозмовника та створює відчуття формальності у взаємодії. В англomовному художньому дискурсі автори часто вдаються до таких звертань, щоб підкреслити соціальний статус персонажів або показати дистанцію у відносинах між ними. Наприклад, у творах Джейн Остін [41] формальні звертання до аристократів або старших за віком персонажів підкреслюють соціальні ієрархії та ввічливість у міжособистісних стосунках: “*I hope you are well, Miss Bennet. That lady, I suppose, is your mother?*” [41, с. 56].

До таких мовних засобів належать також конструкції, як-от “*you know*”, “*mind you*”, “*as you say*”. Ці вислови служать не лише для встановлення

контакту, але й для утримання уваги слухача, надаючи спілкуванню додатковий соціальний контекст та створюючи атмосферу взаєморозуміння. Наприклад, у романі “The Great Gatsby” Ф. Скотта Фіцджеральда, персонажі часто використовують такі конструкції для встановлення зв’язку з іншими: “*As he left the room again she got up and went over to Gatsby and pulled his face down, kissing him on the mouth. “You know I love you,” she murmured*” [40, с. 126]. У цьому випадку “you know” не несе інформаційного навантаження, але виконує функцію встановлення близькості між співрозмовниками, роблячи комунікацію менш формальною.

Крім того, значну роль у ввічливому спілкуванні відіграють форми звернення, які варіюються залежно від соціокультурних обставин. Власні імена, прізвища, титули, а також звертання за родинними або професійними ознаками часто слугують для встановлення ввічливого тону у комунікації: “*Would it bother you, if I asked you a question, **Mama?***” [42, с. 79].

Типові мовні засоби, такі як “*please*”, “*thank you*”, “*excuse me*”, є невід’ємними елементами ввічливого мовлення, що сигналізують про увагу до адресата та дотримання комунікативних норм. У художньому дискурсі такі лексеми використовуються для створення образів ввічливих персонажів, або для показу соціальних взаємодій, де повага і тактовність є важливими. Наприклад, у англійських романах використання цих формул сигналізує про соціальну інтеракцію, де взаємоповага та дипломатичність є ключовими характеристиками комунікації: “*Mr. Hargrave, will you **please** to step this way?*” [43, с. 188].

Важливим елементом є також мовні формули вітання та прощання, які часто виступають показниками ввічливості в різних мовних культурах. Вітання, як правило, використовується між людьми, які вже знайомі один з одним, і може варіюватися від формальних до неформальних виразів, залежно від ситуації та соціальних ролей співрозмовників. Наприклад, у неформальній обстановці, коли господар вітає своїх друзів або знайомих гостей, частіше за все використовується розмовне “*hi*” або “*hey*”, що додає комунікації дружнього та невимушеного характеру. У творах художньої літератури часто зустрічаємо такі ситуації. У

романі Дж. Д. Селінджера “The Catcher in the Rye”, головний герой Голден, вітаючись, просто каже “*Hi,*” *I said. I tried to get up, naturally, but it was some job getting up, in a place like that*” [70, с. 47], що підкреслює невимушеність та натуральність їхнього спілкування.

Окрім вітання, особливу роль у ввічливому спілкуванні відіграють прощальні вирази, які залишаються в пам'яті адресата і часто є важливим завершальним етапом комунікації. Прощальні фрази можуть варіюватися залежно від характеру спілкування та близькості між співрозмовниками. У неформальних ситуаціях прощання часто передає невимушеність та дружність, наприклад, вживання фрази “*see you*” або “*take care*”. У випадках, коли прощання відбувається між незнайомими людьми або в більш офіційних обставинах, можуть використовуватися більш ввічливі та нейтральні фрази, як-от “*Goodbye*” або “*Have a nice day*”. Наприклад, “*All right. **Good night,** handsome.*” “*G'night, sir. Thanks a lot*” [70, с. 103]

Таким чином, лексико-семантичні засоби вітання та прощання виступають важливими елементами ввічливого спілкування, дозволяючи підкреслити соціальну роль співрозмовників, а також створювати та підтримувати відповідний рівень комунікативного комфорту. Реалізація ввічливості через ці вирази дозволяє не тільки налагоджувати контакт, але й забезпечувати гармонійне завершення комунікації, що є ключовим для соціальної взаємодії.

Універсальні засоби ввічливості не обмежуються лише стандартними фразами на зразок “*please*” або “*thank you*”, але також включають слова з позитивним емоційним забарвленням. Такі лексеми, як “*nice*”, “*good*”, “*kind*”, “*happy*”, “*dear*”, “*very well*”, можуть не тільки сприяти створенню дружньої атмосфери, але й підкреслювати ввічливе ставлення мовця до співрозмовника. Наприклад, “*Will you be **so good** as to exchange places with me, Miss Markham?*” [43, с. 42].

Крім того, характерною рисою вираження мовленнєвої категорії ввічливості є застосування метакомунікативних одиниць перебільшення, які надають комунікації інтенсивності та підкреслюють емоційну значущість

ситуації. Подібні елементи використовуються для підтримання мовленнєвого контакту та уникнення потенційних конфліктних ситуацій. Інтенсифікатори, такі як “*such as*”, “*so*”, “*very*”, “*terribly*”, “*awfully*”, виступають маркерами перебільшення, що сприяють актуалізації ввічливості. Наприклад, “*I am dreadfully sorry I did not introduce myself*” [66, с. 122]

Подібні засоби не лише надають комунікації більш емоційного та ввічливого тону, але й сприяють підтримці соціальних норм взаємодії. Таким чином, позитивно забарвлена лексика та інтенсифікатори перебільшення відіграють важливу роль у вираженні ввічливості в англійській мовній культурі. Вони дозволяють мовцям не тільки дотримуватися соціальних норм взаємодії, але й встановлювати тісніший емоційний контакт зі співрозмовниками, створюючи атмосферу довіри та взаємоповаги.

Модальні дієслова є важливим лексико-семантичним засобом для вираження ввічливості, оскільки вони надають висловлюванням невизначеності, умовності та стриманості. У англійському художньому дискурсі модальні дієслова дозволяють персонажам уникати прямої категоричності, створюючи комунікативні акти, що сприяють збереженню соціальної гармонії та взаємної поваги.

Дієслова, такі як “*could*”, “*would*”, “*might*”, “*should*”, є основними засобами ввічливої комунікації, оскільки вони дозволяють знизити імперативність висловлювань. Наприклад, замість прямого запиту “*Can you help me?*” персонаж може використати форму “*Could you help me?*”, що зменшує тиск на адресата та робить висловлювання менш конфронтаційним. Наприклад, “***Would*** you mind watching the phone while I go to the toilet?” [66, с. 156]. У художньому дискурсі це часто використовується для показу дипломатичних або обережних героїв, які прагнуть зберегти добрі стосунки з іншими.

Модальні дієслова також використовуються для формулювання припущень, які звучать менш категорично та конфронтаційно. Наприклад, замість “*You are wrong*” персонаж може сказати “*You might be mistaken*”, що значно знижує конфліктність ситуації та робить висловлювання більш

тактовним. Такий підхід у художньому дискурсі дозволяє створювати сцени ввічливого обговорення, де персонажі використовують мовні засоби для збереження гармонії та уникнення агресії. Наприклад, у реченні *“Can you tell me, then, who was her husband, or if she ever had any?”* [43, с. 42] персонаж використовує модальне дієслово *“can”*, щоб звернутися з проханням, формулюючи питання ввічливо та ненав’язливо. Такий підхід не лише полегшує комунікацію, але й допомагає уникати агресивних або надто прямих висловлювань, роблячи діалог більш гнучким і прийнятним для обох сторін.

У рамках лексико-семантичних засобів актуалізації ввічливості, конструкція *“I wish”* в англійській художній літературі також виконує важливу функцію вираження ввічливості та створення емоційно-позитивного фону в комунікації. Вона використовується для висловлення побажань або ввічливих намірів, особливо в ситуаціях, де мовець бажає показати свою доброзичливість або повагу до співрозмовника.

Зокрема, конструкція *“I wish”* може виконувати роль не тільки формального ввічливого побажання, але й стати частиною ритуальних фраз, пов’язаних з соціальними або культурними традиціями. Наприклад, у вислові *“May I wish you a prosperous New Year – when it comes – Mr. McTavish. (...) Aye, thank you, lass (...) An’ thank ye, sir”* [74, с. 363] ми спостерігаємо, як конструкція *“May I wish”* використовується для вираження ввічливого побажання, що сприяє підтриманню позитивного соціального клімату між учасниками діалогу. Побажання добробуту в новому році є прикладом соціального етикету, який підкреслює дружелюбність і бажання підтримати стосунки.

У художньому дискурсі непрямі висловлювання дозволяють персонажам уникати потенційно загрозливих мовленнєвих актів, таких як критика, накази або прохання. Наприклад, замість прямого *“Give me the book”* персонаж може сказати *“Could you perhaps pass me the book?”*, що пом’якшує характер вимоги і робить висловлювання ввічливішим. Цей засіб часто використовується в літературі для демонстрації взаємної поваги між персонажами або для показу

соціальних норм взаємодії. Наприклад, “*Would you mind telling me what college you were?*” [64].

Лексико-семантичні засоби відіграють вирішальну роль у реалізації категорії ввічливості в англомовному художньому дискурсі. Використання ввічливих формул, модальних дієслів, евфемізмів і непрямих висловлювань створює багатогранну систему комунікативних стратегій, що дозволяють персонажам взаємодіяти у відповідності до соціальних норм, підтримувати гармонію та уникати конфліктів. Такі лексичні й семантичні засоби не лише виконують функцію пом'якшення мовленнєвих актів, але й відображають складні взаємозв'язки між соціальними статусами, культурними контекстами та індивідуальними особливостями героїв літературного твору.

2.2. Синтаксичні особливості вираження ввічливості в художньому тексті

Синтаксична структура висловлювань є одним з найважливіших аспектів мовленнєвої організації ввічливості, особливо в художньому дискурсі. Через варіювання порядку слів, складність і тип речень, а також використання певних синтаксичних конструкцій автори можуть ефективно передавати ввічливість, повагу та уникати прямолінійності або конфронтації. Художній текст, як комунікативно насичене середовище, надає багаті можливості для маніфестації ввічливих мовленнєвих актів через різні синтаксичні засоби. Синтаксичні конструкції не лише формують стиль мовлення персонажів, а й визначають, як вони взаємодіють із соціальними нормами та етикетом.

Непрямі мовленнєві акти є центральною стратегією ввічливості в художньому дискурсі, і саме через синтаксис автори часто досягають ефекту пом'якшення мовленнєвих дій або приховування прямої конфронтації. Для художнього дискурсу, як і для інших типів дискурсу, характерним є використання різноманітних мовних засобів, що пом'якшують категоричність висловлювання та забезпечують тактовність комунікації. Згідно з дослідженням

І. В. Григоренко, до таких засобів належать модальні фрази, розділові запитання, прислівники міри, модальні дієслова, модальні частки, а також специфічні мовні звороти [8]. Ці елементи дозволяють передавати невизначеність, висловлювати припущення або сумніви, тим самим пом'якшуючи будь-яку прямоту або можливу агресію у висловлюванні. Вони використовуються для уникнення конфронтації та збереження дружньої атмосфери діалогу.

У англомовних художніх текстах складнопідрядні речення використовуються для пом'якшення висловлювань та створення умовності або обмеження категоричності. Наприклад, замість прямого твердження *"I don't like what you said"*, можна вжити складнопідрядну конструкцію *"I would appreciate it if you reconsider what you said"*, що створює більш ввічливий і тактовний контекст. Складність синтаксичної структури дозволяє створити дистанцію між головною та підрядною частинами речення, що пом'якшує критику або непогодження. Наприклад, *"Do you feel as if you should sleep, Miss?"* [44, с. 25]

Інверсія порядку слів, зокрема розміщення допоміжного дієслова на початку речення, є поширеним засобом у ввічливих запитах. Наприклад, інверсійна конструкція *"Could you kindly explain?"* є значно м'якшою і ввічливішою за пряму форму *"Explain this"*. Інверсія також часто використовується для уникнення імперативів та надання більш дипломатичного характеру висловлюванням: *"Would you mind watching the phone while I go to the toilet?"* [46, с. 156] В англомовному художньому дискурсі така стратегія підкреслює готовність персонажа до конструктивного діалогу та увагу до «обличчя» співрозмовника.

Одним із найпоширеніших синтаксичних засобів вираження ввічливості є умовні конструкції, що дозволяють пом'якшити висловлювання, знизити прямолінійність запитів або надавати припущенням більш тактовний характер.

Умовні речення типу *"If you could..."*, *"If you don't mind..."*, *"Would it be possible if..."* широко використовуються в художніх текстах для уникнення категоричних запитів і надання проханням більш м'якого тону. Наприклад, замість прямого *"Help me with this task"*, умовна форма *"I would appreciate it if*

you could help me with this task” значно пом'якшує висловлювання, роблячи його ввічливим і менш вимогливим. Такий синтаксичний вибір демонструє, що персонаж прагне зберегти добрі стосунки з адресатом і не хоче чинити на нього тиск: *“I shall think my life well spent in labouring to deserve it, if you will but pardon this offence – will you?”* [43, с. 168].

Умовний спосіб дієслів (*“would”, “could”, “might”*) також є важливим синтаксичним засобом, що сигналізує про ввічливість і тактовність у художньому дискурсі. Наприклад, речення *“It would be great if you could join us”* надає припущенню більш умовний характер, пом'якшуючи його і роблячи його менш категоричним: *“I was wondering if you could help me to find her”* [66, с. 134]. Ввічливість у таких висловлюваннях досягається через зниження прямоти та надання адресатові можливості для вибору або відмови.

Пасивні конструкції в англійській мові часто використовуються для уникнення акцентування на дієвій особі, що сприяє зниженню відповідальності та уникненню прямого звертання до адресата, тим самим посилюючи ввічливість висловлювання.

В англomовному художньому дискурсі пасивні речення надають авторові можливість уникати прямого звернення до адресата, що може бути сприйнято як загроза його статусу. Наприклад, замість висловлювання *“You made a mistake”*, пасивна конструкція *“A mistake was made”* дозволяє уникнути прямої критики, спрямованої на адресата, тим самим роблячи висловлювання більш тактовним і ввічливим. Така структура не вказує на суб'єкта дії, що дозволяє нейтралізувати можливі конфлікти або негативні емоції в діалозі. Наприклад, *“Oh! no, my regret and compassion are all done away by seeing you so full of both”* [41, с. 40]. В цій конструкції акцент зроблено на емоціях, які персонаж відчуває, а не на дії чи поведінці іншої особи. Ця конструкція демонструє, як пасивні речення можуть бути використані для підвищення ввічливості та емоційного сприйняття у художньому дискурсі. Завдяки уникненню прямого звернення до особи та критики, автор може зберегти соціальну гармонію в діалозі, підкреслюючи взаєморозуміння та чутливість персонажа.

У художньому дискурсі пасивні конструкції також можуть використовуватися для пом'якшення імперативів. Наприклад, замість наказової форми *“Do this”* персонаж може сказати *“It is suggested that this be done”*, що створює менш прямолінійний і ввічливий тон. Пасивна конструкція робить висловлювання більш нейтральним і менше орієнтованим на тиск чи вимогу, що відповідає принципам ввічливого мовлення.

Синтаксичні особливості також проявляються у виборі складних і довгих речень, які сигналізують про уважність мовця до адресата, його прагнення бути максимально зрозумілим і тактовним у спілкуванні.

В англomовному художньому дискурсі автори часто використовують довгі та багатослівні речення для того, щоб зробити висловлювання менш прямим і більш делікатним. Такі конструкції містять додаткові підрядні речення, уточнення, модальні елементи, що створюють відчуття формальності та поваги до адресата. Наприклад, у діалогах персонажі можуть вживати складні структури на зразок: *“I was wondering if you might be able to help me with something I've been working on, if it's not too much trouble”*, що підкреслює ввічливість і пом'якшує основне прохання.

Наприклад, речення: *“Mr. O'Shea, do you wish to put this court to the bother of calling five witnesses who saw your squad of labourers running along the Blacklaw road?”* [74, с. 312], є цікавим зразком ввічливості в англomовному художньому дискурсі, зокрема щодо пом'якшення прямого висловлювання та уникнення конфронтації. У цьому прикладі звернення до персонажа (*Mr. O'Shea*) одразу задає формальний тон і підкреслює повагу до адресата. Питальна форма (*do you wish...*) створює враження, що адресат має вибір, тим самим уникнувши прямого тиску. Ця форма модальності дозволяє уникнути звинувачення або наказу, хоча й натякає на можливу нераціональність дій адресата. Фраза *“do you wish to put this court to the bother”* є класичним прикладом стратегічного пом'якшення категоричного висловлювання. Замінюючи пряме формулювання, на кшталт *“Are you really going to make the court call five witnesses?”*, фраза додає елемент вибору та непрямой критики. Тут використовується стратегія уникнення різкого

тону через питання, що припускає можливість іншого варіанту. Довжина та складність речення (із включенням фрази про п'ять свідків та контексту ситуації на дорозі) не лише деталізує ситуацію, але й служить формі поважного та офіційного діалогу.

Складні синтаксичні конструкції дозволяють знизити категоричність і прямолінійність висловлювань, додаючи до них додаткові уточнення або коментарі. Наприклад, замість простого твердження *“I disagree”*, персонаж може сказати *“While I understand your point, I would have to respectfully disagree”*, що створює ввічливий контекст і робить висловлювання менш конфліктним. Наприклад, *“Thank you for your kind offer, but I am afraid I must decline it”* [58, с. 28]. Розподілена структура знижує напругу, водночас показуючи увагу до аргументів співрозмовника.

Ураховуючи принцип ввічливості, варто відзначити, що використання питальних конструкцій у функції поради та прохання є одним із ключових аспектів англійської мовленнєвої культури. Особливої уваги заслуговує прагнення уникати прямого тиску на співрозмовника, що знаходить своє відображення в специфічних мовних структурах. Наприклад, замість наказових формулювань, які можуть здаватися занадто категоричними або навіть грубими, часто використовуються питання, що містять модальні дієслова *“can”* або *“could”*. Ці конструкції значно пом'якшують висловлювання, зменшуючи їх імперативність.

Важливо зазначити, що форми на зразок *“Could you tell me...?”* сприймаються як більш ввічливі та тактовні, ніж простіші варіанти типу *“Can you tell me...?”*. Використання модального дієслова *“could”* додає висловлюванню нотки пошани та водночас передбачає невисловлене вголос доповнення на кшталт «якщо вам це не завдасть клопоту». Така форма м'яко дає зрозуміти, що відповідь або дія з боку співрозмовника є бажаною, але не обов'язковою, що сприяє збереженню гармонії у спілкуванні та поваги до особистої автономії. Подібні мовні засоби є характерними для ситуацій, коли

мовець намагається уникати прямого тиску, особливо під час комунікації з малознайомими людьми або у формальних контекстах.

Розділове питання, або “question tag”, є важливим мовним засобом для вираження ввічливості, оскільки поєднує в собі два елементи: розповідну частину, яка містить твердження, та питальну частину, що апелює до слухача, очікуючи від нього підтвердження або згоди. Така структура сприяє зниженню категоричності висловлювання, оскільки автор фрази ніби запрошує співрозмовника до діалогу або співпраці, роблячи його участь у розмові більш природною та невимушеною.

З точки зору комунікативної стратегії, розділові запитання часто використовуються в межах «позитивної ввічливості». Згідно з теоріями ввічливості (зокрема, П. Браун і С. Левінсона), позитивна ввічливість полягає у вираженні зацікавленості в інтересах, бажаннях і потребах адресата, прагненні до встановлення кооперативного діалогу. Перший компонент висловлювання – це твердження, яке демонструє, що мовник має певну інформацію або розуміння ситуації, а другий компонент (запитання) формує можливість отримати згоду або схвалення. Наприклад, фраза “*You like tea, don't you?*” підкреслює інтерес до вподобань співрозмовника, водночас залишаючи йому простір для підтвердження або виправлення твердження. Розділове запитання також вказує на те, що мовник готовий до співпраці, оскільки він не лише висловлює свою точку зору, але й шукає підтвердження з боку слухача. Це підкреслює взаємодію і спільність позицій у діалозі [16, с. 176].

У художній літературі розділові запитання часто використовуються для створення реалістичних діалогів, у яких персонажі висловлюють свою зацікавленість і готовність до співпраці. Наприклад, у фразі “*And you will marry him, Jane, won't you?*” [44, с. 633] з роману Шарлотти Бронте “Джейн Ейр”, мовник використовує розділове питання, щоб виразити очікування та сподівання щодо дій Джейн. У цьому випадку мовник підкреслює свою зацікавленість у рішенні Джейн, намагаючись знайти підтвердження її рішення, проте робить це в м'якій і тактовній формі, даючи їй простір для самостійного вибору. Це створює

відчуття поваги до її вибору, хоча водночас і містить приховане очікування позитивної відповіді. Мовник не лише хоче отримати відповідь, але й підкреслює спільність інтересів, мовби бажаючи підтвердити, що це рішення є правильним для обох сторін. Це приклад того, як розділове питання може використовуватися для вираження схвалення й водночас підтримки.

Отже, синтаксичні засоби є невід'ємною частиною актуалізації категорії ввічливості в англомовному художньому дискурсі. Через використання складнопідрядних речень, умовних конструкцій, пасивних структур та інверсій автори створюють ввічливе мовлення, що сигналізує про взаємну повагу та збереження соціальної гармонії між персонажами. Довжина та складність речень роблять комунікацію більш делікатною, дозволяючи уникати конфліктних ситуацій і підкреслюючи важливість ввічливості у міжособистісних стосунках. Це відображає не лише мовну майстерність авторів, але й культурні традиції, які формують спілкування в англомовному суспільстві.

2.3. Прагматичні особливості мовного етикету у художньому дискурсі

Мовний етикет є важливою складовою комунікативної поведінки, що визначає норми взаємодії між учасниками дискурсу. У художньому дискурсі мовний етикет відіграє ключову роль, оскільки саме через нього автори демонструють культурні норми та стосунки між персонажами.

Прагматика як наукова дисципліна має своїм завданням вивчення функціональних аспектів мови в процесі її використання в реальних комунікативних ситуаціях. Термін «прагматика» був уперше введений Ч. Моррісом у контексті семіотики, коли мовні знаки розглядалися з трьох позицій: семантики, синтаксису та прагматики. Семантика аналізує відношення знаків до позначуваних об'єктів, синтаксис вивчає формальні відношення між знаками, а прагматика, за Ч. Моррісом, досліджує взаємодію між знаками та їх інтерпретаторами, тобто тими, хто використовує або сприймає ці знаки [65, с. 219]. Відповідно, прагматика орієнтується на аналіз мовленнєвих актів в їхньому

комунікативному контексті, враховуючи соціальні, психологічні та культурні чинники, що впливають на їхнє сприйняття і використання.

У сучасній лінгвістиці термін «лінгвістична прагматика» пов'язується з дослідженням комунікативних властивостей мови та ролі мовленнєвих знаків у спілкуванні [35]. На відміну від семантики, яка вивчає змістовні характеристики мовленнєвих одиниць, прагматика зосереджується на аналізі того, як мовні знаки функціонують у конкретних соціальних і культурних контекстах. Особлива увага приділяється взаємодії між мовцем та адресатом, їхнім комунікативним намірам, реакціям і очікуванням.

Прагматика є також важливим інструментом для вивчення мовного етикету, оскільки вона досліджує способи використання мовних засобів у різних соціальних контекстах для дотримання або порушення норм ввічливості, етикету, соціальних очікувань тощо. У рамках мовного етикету прагматичні засоби, такі як звертання, форми привітання, вибачення, подяка, служать для встановлення і підтримання соціальної гармонії, формування статусних і рольових відносин між учасниками комунікації.

Зокрема, в художньому дискурсі прагматичний підхід дозволяє досліджувати, як мовленнєві акти та етикетні вирази впливають на соціальну динаміку та структурування взаємодії між персонажами. Прагматика допомагає виявити, як автори використовують мовний етикет для створення характерів, демонстрації їхньої соціальної ролі та взаємодії з іншими персонажами. Через дослідження комунікативних стратегій, ввічливих формул, евфемізмів і мовленнєвих актів в межах художнього тексту можна краще зрозуміти, як мовленнєва поведінка персонажів відображає їхні соціальні статуси, наміри і емоційні стани. Це також дозволяє аналізувати, як мовленнєві стратегії сприяють розкриттю теми конфліктів або, навпаки, досягнення гармонії у взаємодії.

Мовний етикет – це сукупність мовленнєвих норм і засобів, які регулюють соціально прийнятну поведінку в конкретних комунікативних ситуаціях. У прагматичному контексті такий етикет має функцію підтримання соціальної гармонії, уникнення конфліктів і підтвердження взаємної поваги між учасниками

комунікації. Він не лише регулює форми звертань, вибачень, подяк та привітань, але також сприяє формуванню позитивного або негативного «обличчя» співрозмовників, тобто їхнього соціального статусу і ролі у взаємодії.

Прагматична функція мовного етикету в художньому дискурсі полягає в тому, щоб забезпечити соціальну взаємодію персонажів відповідно до норм і очікувань того культурного середовища, в якому вони діють.

Етикетні формули в художньому дискурсі виконують важливу роль у відображенні міжособистісних стосунків, створенні соціальної динаміки та розвитку діалогів між персонажами. Залежно від контексту, ці формули можуть виконувати кілька ключових функцій, спрямованих на регулювання соціальних взаємодій, а також на формування і підтримку певних міжособистісних відносин [29].

1. Підтримання статусної дистанції. Етикетні формули часто використовуються для підтримання соціальної ієрархії, демонстрації поваги до авторитету та збереження дистанції між персонажами з різним соціальним статусом. Наприклад, у текстах класичної англійської літератури персонажі з вищими соціальними позиціями можуть очікувати формального звернення до себе, що підкреслює дистанцію і повагу. Це дозволяє авторові створювати та підтримувати ієрархічну структуру взаємовідносин між персонажами, які перебувають у різних соціальних або професійних позиціях.

2. Вираження поваги або близькості. Етикетні формули можуть слугувати не лише для підтримання дистанції, але й для вираження поваги, довіри та близьких стосунків між персонажами. В такому випадку мовленнєві акти змінюють свою функцію, стаючи інструментом вираження дружелюбності, емоційної прихильності або співчуття. У англійському художньому дискурсі це часто виражається через вибір лексики та тональність мовлення, такі як використання ласкавих звернень (*“dear,” “my love”*), неформальних конструкцій та інтонацій, що передають близькість між персонажами. Ці етикетні формули можуть сигналізувати про перехід від формальних до неформальних стосунків або про розвиток дружніх та романтичних відносин.

3. Уникнення конфліктних ситуацій. Етикетні формули також можуть відігравати вирішальну роль в уникненні або пом'якшенні конфліктних ситуацій у художньому тексті. Застосування ввічливих виразів, вибачень, евфемізмів або інших засобів мовного етикету дозволяє персонажам уникнути ескалації конфліктів, виражати незгоду в більш м'якій формі або надавати своїм висловлюванням ввічливого та дипломатичного характеру. Наприклад, вживання таких формул, як *"I beg your pardon"* або *"If you don't mind,"* дозволяє персонажам м'яко змінювати напрямок розмови або звертатися до складних тем без створення конфліктної напруги. У художньому дискурсі такі стратегії дозволяють авторам створювати багатопланові сцени, де етикетні формули стають ключовим елементом комунікаційної гри між персонажами.

У рамках прагматики мовний етикет реалізується через специфічні мовленнєві акти, спрямовані на підтримку комунікативної ввічливості. До таких актів належать:

- Вибачення – типовий етикетний засіб, що демонструє визнання провини або порушення соціальних норм. У художньому дискурсі вибачення часто використовується для пом'якшення конфліктів або відновлення соціальної рівноваги. Наприклад, вислів *"I'm terribly sorry"* підкреслює щирість вибачення і водночас створює позитивний імідж мовця: ***"I am sorry, I was only going to ask if you had painted it yourself"*** [43, с. 26].

- Подяка – мовленнєвий акт, який засвідчує вдячність і підтверджує готовність до кооперації: *"Well... you both cut the world to pieces, don't you? **Thank you for the cigarette!**"* [75]

- Пропозиції та запити: прагматичний підхід дозволяє аналізувати мовні стратегії ввічливості, коли персонажі висловлюють прохання або пропозиції. Наприклад, запит *"Could you possibly help me?"* є типовим прикладом ввічливого звертання, що пом'якшує вимогу і робить її менш прямою: *"Will you be so good as to inform me why you make this distinction?"* [43, с. 18].

Прагматичний аналіз художнього дискурсу показує, що мовний етикет часто реалізується через непрямі мовленнєві акти. Непрямі мовленнєві акти, на

відміну від прямих, знижують категоричність і роблять висловлювання більш ввічливим. Наприклад, *“But will you promise to reform if I tell you?”* [43, с. 110]. В даному прикладі автор демонструє цю особливість, тобто не заявляє прямо, що персонаж вимагає обіцянки змін, а натомість ставить запитання, яке підштовхує до роздумів, уникаючи прямого тиску. Формулювання *“will you promise”* є елементом запиту, але подається в м'якій, ненав'язливій формі, що створює враження доброзичливості. Це дозволяє персонажу не тільки висловити своє бажання щодо змін, але й надає співрозмовнику можливість зважити своє рішення, зберігаючи при цьому свою гідність.

Контекст відіграє вирішальну роль у формуванні мовного етикету в художньому дискурсі. Соціальні ролі персонажів, культурні та історичні умови, в яких вони функціонують, безпосередньо впливають на вибір мовних засобів ввічливості. У літературних текстах, зокрема в англомовному художньому дискурсі, можна спостерігати значні варіації етикетних формул залежно від статусу, віку та соціальних стосунків між персонажами. Наприклад, персонажі в класичних творах часто використовують форми звертання типу *“Sir”*, *“Madam”*, *“Your Grace”*, що є відображенням строгих ієрархічних норм і правил етикету: *“Shall I call Mrs. Fairfax?”* [44, с. 228]

Прагматичний підхід дозволяє виявити культурні особливості мовного етикету, які суттєво варіюються залежно від мовленнєвої та культурної спільноти. В англомовній літературі можна побачити, що норми ввічливості є відображенням англосаксонської культури, де особлива увага приділяється збереженню соціальної дистанції. Наприклад, фрази типу *“I beg your pardon”* або *“Would you be so kind”* характерні для англійської мовленнєвої традиції, де акцент робиться на уникненні імперативності: *“Now, Miss Dunbar, I beg you to tell us exactly what occurred that evening”* [53, с. 301].

Мовний етикет у художньому дискурсі також формується залежно від характеру стосунків між персонажами. У діалогах між близькими друзями етикетні норми можуть бути менш формальними і включати неформальні звертання або жарти. У той же час, у ситуаціях, коли персонажі не знайомі або

знаходяться в різних соціальних статусах, використовуються більш формальні етикетні формули, що підтримують дистанцію і відображають дотримання соціальних норм: “- *I do apologize if I offend. - Oh no, you'll have to do rather better to offend me*” [75]. У даному прикладі ми можемо спостерігати як етикет виконує важливу соціальну функцію. Перший персонаж виражає своє вибачення за можливе образливе висловлювання, що свідчить про обережність і прагнення уникнути конфлікту. Це також відображає його бажання підтримувати позитивну атмосферу в спілкуванні. Другий персонаж, у свою чергу, відповідає у легкій, іронічній формі, що свідчить про близькість у стосунках і готовність до невимушеного спілкування. Його відповідь, що стверджує: “*you'll have to do rather better to offend me,*” демонструє, що він не сприймає вибачення серйозно, а натомість підкреслює свою відкритість і гумор у спілкуванні. Таким чином, у цьому діалозі мовний етикет не лише виконує роль регулятора соціальної дистанції, але й стає інструментом для створення і підтримання дружньої та невимушеної атмосфери між персонажами. Це ілюструє, як характер стосунків впливає на використання етикетних формул у художньому дискурсі, підкреслюючи різноманітність підходів до спілкування в залежності від соціального контексту.

У художньому тексті етикетні стратегії можуть змінюватися залежно від комунікативної ситуації. Наприклад, у формальному середовищі персонажі можуть використовувати максимально ввічливі і офіційні форми, тоді як у приватній розмові з близькою людиною ті ж персонажі можуть переходити до більш невимушених і неформальних етикетних засобів: “*Perhaps you would rather not sit any longer on my knee, Miss Eyre?*” [44, с. 673] Ця зміна стратегії демонструє прагматичну гнучкість мовного етикету в художньому дискурсі.

Прагматичний аналіз мовного етикету в художньому дискурсі показує, що він є складним інструментом соціальної взаємодії, який регулює мовленнєві акти та формує структуру комунікації між персонажами. Етикетні форми виконують кілька функцій: вони підтримують соціальну гармонію, підтверджують статусні відносини і демонструють культурні норми, властиві англomовному середовищу.

2.4. Ввічливість та стилістичні прийоми в літературі: функціональність та ефективність

Ввічливість у літературі, особливо в художньому дискурсі, є важливим елементом комунікації між персонажами та між автором і читачем. Вона відіграє ключову роль у формуванні соціальних взаємодій та підкресленні емоційної атмосфери твору. Ввічливість, як мовленнєва категорія, проявляється через використання різноманітних лексико-семантичних і стилістичних засобів, що дозволяють пом'якшити категоричність висловлювань, виразити повагу, солідарність або залучення співрозмовника до діалогу.

В англійській літературі автори широко застосовують різні мовні прийоми ввічливості, такі як модальні дієслова, запитальні конструкції, форми ввічливого звертання, питання з елементами сумніву (“question tags”) та багатослівні ввічливі висловлювання, які дозволяють зменшити напруженість у діалогах, уникнути конфронтації і досягти гармонії між персонажами. Такі засоби мовної ввічливості не лише створюють ефект реалістичного діалогу, але й відображають соціальні норми та етичні принципи, властиві певному культурному контексту.

Стилістичні прийоми, що супроводжують ввічливість, сприяють деталізації комунікативної стратегії, роблячи її багатогранною та глибокою. У літературних творах ввічливість набуває додаткових функцій: вона допомагає розкривати характери персонажів, виражати їхній соціальний статус, а також підкреслювати розвиток взаємовідносин у межах художнього наративу. Вивчення цих засобів дозволяє не лише зрозуміти структуру комунікації в літературі, але й оцінити ефективність мовних прийомів, що формують атмосферу ввічливості та взаємоповаги.

Категорія ввічливості в літературному дискурсі відіграє важливу роль не лише в побудові міжособистісної комунікації між персонажами, але й у створенні багатопланової стилістичної структури тексту. Ввічливість у художніх творах може реалізовуватися через різні стилістичні прийоми, що дозволяють

авторам передати соціальні і культурні аспекти мовної взаємодії, створити глибину образів персонажів та сприяти розвитку сюжету. Ефективність таких прийомів полягає в їхній здатності передати емоційний тон комунікації, а також культурні норми і очікування, притаманні тій чи іншій соціальній групі. Стилiстичне використання ввічливості сприяє формуванню текстової естетики та структуруванню міжособистісних відносин у творі.

Ввічливість у літературному дискурсі виступає не тільки як форма етикету, але й як важливий стилістичний засіб, що впливає на загальну структуру твору. Вона допомагає авторам виявляти соціальні ієрархії, демонструвати характерні риси персонажів, підкреслювати соціальні ролі і створювати атмосферу тексту. За допомогою ввічливих формул і відповідних мовних конструкцій автори можуть передати як позитивне, так і негативне ставлення персонажів, виразити суб'єктивне ставлення до подій і створити специфічну стилістичну ауру тексту.

У наведеному прикладі *“I am all you wish, then, in other respects?”* [43, с. 45] автор використовує ввічливу конструкцію, яка, на перший погляд, передає формальність та стриманість. Проте, детальніше аналізуючи цей вислів, можна побачити приховану емоційну забарвленість і двозначність. У контексті літературного дискурсу така фраза є не лише проявом ввічливості, але й вказує на специфічну динаміку стосунків між персонажами. Формулювання, з використанням запитальної конструкції та ввічливого тону, дозволяє автору пом'якшити категоричність висловлювання, уникаючи прямого конфронтаційного запитання. У той же час, фраза виражає певний сумнів і навіть іронію, що може підкреслювати напруження в діалозі або нещирість персонажа.

Ввічливі мовні конструкції часто використовуються в діалогах, що є основною формою комунікативної взаємодії між персонажами в художньому творі. З їх допомогою автори передають не тільки зміст комунікації, але й надають діалогам емоційної та психологічної глибини. Наприклад, діалоги, в яких персонажі дотримуються чітких норм етикету, можуть відображати формальний стиль спілкування, демонструючи повагу до статусу і соціального становища співрозмовника. У той час як неформальні діалоги, де ввічливі форми

ослаблені або відсутні, можуть свідчити про близькість персонажів або про наявність конфлікту.

Одним із ключових стилістичних прийомів, що часто використовується для вираження ввічливості, є перифраз. Використання перифразу дозволяє уникнути прямолінійності та пом'якшити висловлювання, що робить його більш прийнятним у соціальному контексті. У літературному дискурсі цей прийом особливо важливий для створення делікатного ставлення між персонажами. Наприклад, замість прямого вислову *"You're wrong"*, автор може застосувати перифраз на зразок *"It seems to me there might be another way to look at it"*, що робить висловлювання менш конфронтаційним і більш ввічливим.

У прикладі *"Will it please you to dine with me today?"* [44, с. 411] автор застосовує перифраз як засіб вираження ввічливості, уникаючи прямого запрошення. Така конструкція демонструє делікатне ставлення до адресата та допомагає створити відчуття поваги й формальності. Замість простого *"Do you want to dine with me today?"*, який був би більш прямим, запрошення оформлене за допомогою ввічливої форми *"Will it please you,"* що акцентує увагу на бажаннях і зручності запрошеного, а не ініціатора пропозиції. Це не лише пом'якшує висловлювання, але й додає йому елегантності та підкреслює готовність говорити на користь інтересів адресата.

Використання перифразу у літературному дискурсі дозволяє передати тональність відносин між персонажами, відобразити їхній соціальний статус та вихованість. У цьому випадку перифраз створює відчуття шанобливості, роблячи звернення більш ввічливим та формальним. Такий підхід особливо важливий для характеристики персонажів, коли автор прагне підкреслити їхню тактовність або бажання уникнути прямого тиску в розмові.

Іронія та сарказм є цікавими стилістичними прийомами, які можуть використовуватися для створення умовної ввічливості. Ввічливі форми мовлення можуть бути використані саркастично, щоб підкреслити абсурдність ситуації або висміяти певні соціальні норми. У художньому дискурсі такі прийоми дозволяють авторам тонко грати на контрастах між зовнішньою

ввічливістю і внутрішньою агресією або незгодою персонажів. Наприклад, у класичних творах саркастичне використання фраз на кшталт *“Thank you so much for your help”* може іронічно підкреслювати нещирість персонажа.

Ввічливі мовні конструкції відіграють вирішальну роль у формуванні образів персонажів у художньому дискурсі. Автори, використовуючи різні рівні ввічливості, можуть демонструвати характерні риси своїх героїв: їхню доброзичливість, обачливість, соціальний статус або ж навпаки, їхню грубість і байдужість до соціальних норм. Наприклад, персонажі з високим соціальним статусом можуть використовувати більш формальні ввічливі форми, підкреслюючи свою вихованість і належність до еліти. Наприклад, *“You have said quite enough, madam. I perfectly comprehend your feelings, and have now only to be ashamed of what my own have been. Forgive me for having taken up so much of your time, and accept my best wishes for your health and happiness”* [41, с. 34] У наведеному прикладі спостерігається використання ввічливих мовних конструкцій, які виконують важливу роль у формуванні образу персонажа. Перш за все, фраза *“You have said quite enough, madam”* демонструє формальність і респектабельність звернення, що є характерним для осіб з високим соціальним статусом. Використання терміна *“madam”* свідчить про повагу та обачливість, а також підкреслює дистанцію між співрозмовниками, що відповідає нормам ввічливості, прийнятим у вищих соціальних колах.

Далі, у реченні *“I perfectly comprehend your feelings, and have now only to be ashamed of what my own have been,”* персонаж виражає емпатію та самокритичність. Ця конструкція не лише показує доброзичливість, але й створює враження глибокої моральної зрілості. Образ персонажа, який здатний усвідомлювати свої почуття і відчувати сором, робить його більш привабливим для читача. Завершуючи свій вислів, автор вживає конструкцію *“Forgive me for having taken up so much of your time, and accept my best wishes for your health and happiness,”* яка є вкрай ввічливою та делікатною. Це не лише демонструє дотримання соціальних норм, а й підкреслює бажання персонажа зберегти добрі стосунки та відобразити свою вихованість. Формулювання *“accept my best*

wishes" є стандартом для висловлення позитивних емоцій, що ще більше підкреслює його благородство. Таким чином, у цьому прикладі ввічливі мовні конструкції не просто служать інструментом комунікації, а формують складний образ персонажа, підкреслюючи його соціальний статус, моральні якості та взаємодію з іншими.

Ввічливі стилістичні прийоми також виконують важливу функцію в емоційному впливі на читача. Наприклад, коли персонаж демонструє ввічливість у складній або емоційно напруженій ситуації, це може викликати співчуття або підсилити напругу в тексті. З іншого боку, ввічливість, застосована саркастично або іронічно, може створити комічний або сатиричний ефект, що дозволяє авторам висміювати певні соціальні або культурні явища. Наприклад, *"You are mistaken, Mr. Darcy, if you suppose that the mode of your declaration affected me in any other way, than as it spared me the concern which I might have felt in refusing you, had you behaved in a more gentlemanlike manner"* [41, с. 34]. Персонаж, звертаючись до містера Дарсі, використовує ввічливе, але водночас іронічне формулювання. Фраза *"You are mistaken"* демонструє дипломатичність у висловлюванні незгоди, проте подальший розвиток думки вказує на те, що ця ввічливість є лише зовнішньою оболонкою. Авторка, Джейн Остін, майстерно поєднує ввічливість із критикою, підкреслюючи, що реальні почуття персонажа не відповідають формальному тону. Вона вказує на те, що дія Дарсі, його *"declaration"*, не викликала ніякого позитивного емоційного впливу, а навпаки, зняла з героїні тягар, пов'язаний із можливою відмовою. Таким чином, це речення не тільки висловлює ввічливість, але й створює емоційне напруження, оскільки ми бачимо, як персонаж, хоч і залишаючись формально ввічливим, насправді демонструє свою зневагу до поведінки Дарсі.

Ввічливість у художньому дискурсі дозволяє авторам моделювати соціальні ролі персонажів і відображати складну динаміку їхніх відносин. Стилiстичні прийоми, що використовуються для вираження ввічливості, можуть вказувати на зміни в статусі або стосунках між героями. Наприклад, персонаж, який спочатку використовує формальні і ввічливі звертання, згодом може

перейти до більш неформальних або навіть фамільярних форм, що відображає розвиток їхньої взаємодії і зміцнення соціальних або емоційних зв'язків.

Отже, категорія ввічливості в художньому дискурсі виконує важливі стилістичні функції, які сприяють формуванню глибини образів персонажів, структуруванню діалогів і розвитку сюжету. Ефективність ввічливих стилістичних прийомів полягає в їхній здатності не тільки передавати зміст і тон комунікації, але й впливати на емоційне сприйняття читача.

Висновки до розділу 2

У розділі було визначено, що автори використовують специфічні лексичні вибори для створення ввічливого мовлення. Зокрема, виявлено, що модальні дієслова та інші лексичні конструкції здатні пом'якшити висловлювання, зменшити категоричність і забезпечити більш тактовне спілкування. Ці засоби не лише формують імідж персонажів, а й впливають на сприйняття читача, сприяючи створенню емоційного зв'язку між персонажами та аудиторією.

Також було охарактеризовано, як структура речень може впливати на ввічливість мовлення. Зокрема, виявлено, що використання пасивних конструкцій, оберненого порядку слів та складних синтаксичних структур може служити для пом'якшення критичних зауважень, зменшуючи потенційно конфліктні ситуації. Таким чином, синтаксис стає важливим інструментом для створення тактовного і делікатного мовлення, що відображає соціальні норми та ієрархії між персонажами.

Виявлено, що мовний етикет виконує функцію підтримання статусної дистанції, вираження поваги та уникнення конфліктів, що є критично важливим для розвитку сюжету та відображення соціальних стосунків. Непрямі мовленнєві акти, зокрема, демонструють здатність персонажів адаптувати своє спілкування відповідно до соціального контексту, що підкреслює важливість прагматичного підходу в аналізі художнього дискурсу.

Також було розглянуто, як ввічливість втілюється в стилістичні прийоми літератури, підкреслюючи їх функціональність та ефективність. Виявлено, що автори використовують різноманітні стилістичні засоби, такі як іронія, сарказм і гумор, для підсилення емоційного впливу на читача. При цьому ввічливість може виступати як засіб досягнення комічного або сатиричного ефекту, що дозволяє авторам критично оцінювати соціальні явища. Таким чином, стилістичні прийоми не лише підвищують художню цінність тексту, а й активізують соціальний коментар, розширюючи значення ввічливості в літературному контексті.

РОЗДІЛ 3. ПРАКТИЧНИЙ АНАЛІЗ РЕАЛІЗАЦІЇ ВВІЧЛИВОСТІ У АНГЛОМОВНОМУ ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ

3.1. Ввічливість як елемент авторської стилістики в сучасній англійській літературі

Сучасна англійська література займає важливе місце в глобальному літературному процесі, відображаючи різноманітні соціальні, політичні та культурні трансформації. Вона демонструє значний вплив постмодернізму, що розширив межі літературного вираження і сприяв виникненню нових жанрових форм та експериментів зі структурою тексту. Автори сучасної англійської літератури приділяють увагу питанням ідентичності, міграції, соціальної справедливості, технологічних змін та екологічних викликів, що створює багатовимірну картину сучасного суспільства.

Тематика сучасної англійської прози характеризується глибоким аналізом особистісних та суспільних конфліктів, зануренням у внутрішній світ персонажів та критичним поглядом на існуючі суспільні норми. Різноманіття авторських підходів відображається у поєднанні традиційних наративних форм із новаторськими експериментами в жанрі, включно з антиутопіями, спекулятивною прозою та гібридними жанрами. Крім того, у сучасній англійській літературі значну роль відіграють питання мультикультуралізму та постколоніалізму, що розкриваються через досвід етнічних та культурних меншин.

Ввічливість є важливим елементом авторської стилістики в сучасній англійській літературі, відображаючи складні соціальні й культурні аспекти мовленнєвої поведінки. Сучасна англійська література, зазнаючи впливу глобалізації та багатокультурних процесів, характеризується не тільки широким використанням мовних формул ввічливості, але й різноманітними підходами до їхньої стилістичної реалізації. У творах сучасних англомовних авторів ввічливість виступає як важливий інструмент вираження соціальних ієрархій,

відображення індивідуальних рис персонажів та встановлення відносин між ними. Також вона допомагає передати культурні особливості мовленнєвої взаємодії та особистих стосунків, відображаючи еволюцію мовленнєвих етикетів у контексті сучасного суспільства. Ввічливі мовні формули в літературі виконують не лише функцію забезпечення комфортної комунікації між персонажами, але й дозволяють авторам поглиблювати психологічний портрет героїв та підкреслювати контраст між зовнішньою поведінкою і внутрішніми мотивами.

У сучасній англійській літературі категорія ввічливості часто виступає засобом відображення соціальних відносин між персонажами. Автори використовують ввічливі конструкції, щоб вказати на ієрархічні зв'язки, соціальний статус, а також культурну належність героїв. Наприклад, у творах Ієна Мак'юена категорія ввічливості виконує важливу роль у відображенні соціальних відносин між персонажами. Наприклад, у романі "Atonement" [21] спостерігається, як формальність мовлення між персонажами відображає їх соціальний статус та ієрархічні зв'язки. У сцені, де Бренда (дружина Ліонела) зустрічається з Джо (братом Ліонела), використання формальних звертань і структур підкреслює соціальну дистанцію та напруженість між ними. Бренда, звертаючись до Джо, використовує формулювання: *"Mr. Tallis, I believe we have yet to make each other's acquaintance."* Ця фраза не лише вказує на формальність стосунків між ними, а й демонструє її спробу зберегти соціальну гармонію, водночас підкреслюючи свою елітність. Вона свідомо дотримується етикету, навіть у ситуації, яка потребує більшої близькості. Це створює відчуття напруги, адже Джо, який перебуває в меншій соціальній позиції, відчуває дискомфорт від такої дистанції.

Сучасні англійські автори також застосовують ввічливість як засіб додання автентичності мовленню своїх персонажів. Лексико-семантичні та синтаксичні засоби ввічливості можуть бути використані для того, щоб відобразити мовну специфіку певних соціальних груп або професій. Наприклад, у «Гаррі Поттері та філософському камені» Хагрід, працюючи лісником і

вчителем, звертається до Гаррі та його друзів з особливою теплотою і неформальністю, що відображає його простоту і доброзичливий характер. Наприклад, фраза *“All right there, Harry?”* [69, с. 112] містить елемент неформальної ввічливості, яка підкреслює близькість його стосунків із Гаррі, хоча за статусом Хагрід є працівником школи. Його мова, хоча й проста, відображає турботу і дружелюбність, характерні для персонажа.

Авторська стилістика часто включає використання різних рівнів ввічливості для контрастного зображення персонажів. Персонажі, які дотримуються строгих норм ввічливості, зазвичай протиставляються тим, хто демонструє відступ від них. Така стилістична гра дозволяє авторам зобразити соціальні та психологічні конфлікти між героями. Наприклад, у серії книг про Гаррі Поттера, одним із яскравих прикладів контрасту у використанні ввічливості є спілкування між Гаррі Поттером і професором Снейпом. Снейп постійно використовує формальні, холодні й відсторонені форми звертання, що підкреслює його неприязнь і владність. Наприклад, він звертається до Гаррі: *“Mr. Potter, can you read?”* [67, с. 235] – тут чітко видно формальність і зверхність. Це протиставляється теплому і неформальному стилю звертання з боку інших вчителів, як-от професора Лупина чи Дамблдора, які звертаються до Гаррі з пошаною та турботою, використовуючи дружній тон.

Ввічливі форми можуть також використовуватися для створення емоційної інтенсивності у художньому тексті. Ввічливість у таких випадках стає засобом зображення внутрішнього стану персонажів, наприклад, коли герої намагаються стримати свої емоції або приховати своє справжнє ставлення до інших. Це особливо помітно в літературі психологічного реалізму, де зовнішня ввічливість може контрастувати з внутрішніми емоційними конфліктами персонажів. У романі *“A Court of Mist and Fury”* Сари Маас Фейра і Різанд мають складні стосунки, які справді відображають її емоційну боротьбу та використання ввічливих конструкцій. Коли Фейра намагається зберегти свою впевненість, вона може використовувати формальні або ввічливі висловлювання, щоб приховати свої внутрішні переживання. Наприклад, *“I appreciate your help, really, but I can*

handle it myself" [61, с. 303] У цій цитаті вона намагається продемонструвати свою незалежність і силу, однак її формальність може також вказувати на те, що вона відчуває тиск і невпевненість у своїх нових можливостях.

У сучасній англomовній літературі ввічливість може реалізовуватися через специфічні дискурсивні стратегії, що використовуються для досягнення певних прагматичних цілей. Автори можуть вдаватися до стратегій позитивної чи негативної ввічливості, залежно від контексту взаємодії між персонажами. Наприклад, у творах, де персонажі опиняються в ситуаціях конфлікту або соціальної напруги, автори можуть використовувати ввічливі конструкції для пом'якшення конфронтації або для демонстрації владних відносин. Таким чином, дискурсивні стратегії ввічливості стають важливим інструментом не лише в побудові діалогів, але й у загальній наративній структурі тексту. У романі Сари Маас "A Court of Mist and Fury" особливо яскравим прикладом використання ввічливих дискурсивних стратегій є сцена, коли королі дворів обговорюють угоду під час важливих переговорів. В цьому контексті ввічливість використовується для пом'якшення напруги, підкреслюючи політичні маневри та хитрість персонажів: *"It would be in our mutual interest to find common ground, wouldn't it?"* [61, с. 211].

Ввічливість у сучасній англійській літературі відображає не лише мовну, але й культурну специфіку англomовних країн. Наприклад, у творах американських і британських авторів можна спостерігати відмінності в нормах ввічливості, що пов'язані з різницею в соціальних і культурних традиціях цих країн. Британська література часто підкреслює формальність і дистанцію у взаємодіях між персонажами, тоді як в американській літературі ввічливість може бути більш неформальною і прямо спрямованою на збереження рівності у спілкуванні.

Ввічливість у сучасній англomовній літературі виступає не тільки як мовний засіб, але й як важливий елемент авторської стилістики, що відображає соціальні, культурні та психологічні аспекти комунікації між персонажами. Використання ввічливості в художньому тексті дозволяє авторам створювати

складні багатошарові наративи, в яких мовленнєва поведінка героїв несе значне змістове навантаження. Вивчення категорії ввічливості у сучасній літературі відкриває нові перспективи для розуміння соціальних і культурних процесів, що відбуваються у світі, а також поглиблює наше сприйняття художнього тексту.

3.2. Порівняльний аналіз засобів вираження ввічливості у творах різних авторів

Порівняльний аналіз засобів вираження ввічливості у творах різних англomовних авторів є важливим аспектом дослідження мовної категорії ввічливості в художньому дискурсі. Автори використовують різноманітні лексичні, семантичні та синтаксичні засоби для того, щоб відобразити характер, соціальні ролі та міжособистісні взаємини персонажів. У цьому розділі ми проаналізуємо, як такі автори, як Колін Гувер, Сара Дж. Маас, Стівен Кінг і Дж. Роулінг, використовують ввічливість у своїх творах, зокрема через діалоги та внутрішні монологи персонажів, що відображає різні аспекти взаємодії в соціальних і емоційних контекстах.

Колін Гувер, авторка популярних романів у жанрі сучасної драми та романтики, активно використовує ввічливість як ключовий засіб створення міжособистісної динаміки та емоційної напруги у своїх творах. Її герої часто опиняються в життєвих ситуаціях, де соціальні норми та ввічливі мовні формули стають засобом уникнення конфліктів або ж, навпаки, служать для підкреслення внутрішніх переживань, що накопичуються всередині персонажів.

У романі “It Ends with Us”, одному з найвідоміших творів Колін Гувер, ввічливі вирази використовуються для того, щоб персонажі могли уникати відвертих конфліктів, особливо у стосунках між головною героїнею Лілі та її партнером Райлом. Незважаючи на те, що між ними поступово зростає напруга через незгоди і нерозуміння, вони часто вдаються до формул ввічливості, щоб зберегти ілюзію нормальності або уникнути емоційних вибухів.

“Remember that, Lily. You made the right choice by leaving that situation. You should never feel guilty for that. Pride is the only thing you should feel” [55] відображає підтримуючу позицію персонажа, який намагається допомогти Лілі зрозуміти важливість її рішення. Використання фрази *“You made the right choice”* не лише підкреслює ввічливість, але й забезпечує емоційну підтримку, яка важлива в контексті її переживань. Додатково, вирази, як-от *“You should never feel guilty”* і *“Pride is the only thing you should feel,”* вводять елементи позитивної ввічливості, які сприяють зміцненню Ліліної самооцінки і самосприйняття.

Цитата *“Thank you for being the most comforting part of my life right now. Thank you for always being the beacon I need every time I feel lost. Whether you mean to shine on me or not. I am grateful for you. I’ve missed you. I absolutely should have kissed you”* [55] продовжує тему вдячності та емоційної близькості. Тут ми бачимо, як персонаж висловлює свою вдячність через ввічливі конструкції, такі як *“Thank you for being the most comforting part of my life.”* Це підкреслює важливість стосунків і створює атмосферу довіри та підтримки. Висловлення вдячності також містить елементи вразливості, що додає емоційної глибини сцені.

Обидві цитати демонструють, як авторка використовує ввічливість для відображення внутрішнього світу персонажів, їхніх переживань і емоційних зв’язків. Ввічливі фрази стають інструментом для висловлення підтримки, любові та вдячності, що підкреслює важливість міжособистісних стосунків у творі. Ці конструкції допомагають розкривати персонажів, показуючи їхні внутрішні конфлікти і емоційні потреби, що в результаті робить текст глибшим і резонансовим для читачів.

Колін Гувер часто звертається до формул ввічливості для керування емоційною динамікою між персонажами. У *“Verity”*, наприклад, взаємодія між героїнею Лоуен і Ліоном наповнена напругою, де ввічливі фрази слугують для приховання справжніх намірів і почуттів: *“I don’t really need a lawyer. All she left me was debt, but thanks for the offer.”* [56, с. 18]. На перший погляд, Лоуен висловлює вдячність за пропозицію Ліона, проте в її словах відчувається

прихована іронія та відчуженість. Вона намагається підтримувати формальність і ввічливість, однак контекст її слів свідчить про внутрішній конфлікт: замість того, щоб прийняти пропозицію, вона фактично відкидає допомогу, підкреслюючи своє безсилля та почуття безнадійності через борги, які залишила їй померла особа.

Ця комбінація ввічливих фраз і підкресленого негативного контексту створює напругу в розмові, адже Лоуен відчуває необхідність приховувати свої справжні емоції. Використання ввічливих конструкцій в даній ситуації не лише допомагає зберегти соціальну гармонію, але й створює складний психологічний портрет персонажа, що демонструє її боротьбу між зовнішніми очікуваннями та внутрішніми переживаннями. Таким чином, Гувер майстерно використовує мовні формули для управління емоційною динамікою між героями, що додає глибини до їхніх стосунків.

Дж. К. Роулінг у своїй серії книг про Гаррі Поттера не лише майстерно будує чарівний світ, але й створює багатовимірні соціальні взаємодії через використання категорії ввічливості. Її персонажі постійно перебувають у контекстах, де мовні формули ввічливості є важливими маркерами соціальної ієрархії, влади та належності до певної групи. Ввічливість у творах Роулінг відіграє ключову роль у побудові стосунків між персонажами та допомагає виявляти приховані емоції, агресію чи домінування в соціальних відносинах.

У романах Роулінг ввічливість часто є маскою для домінування, особливо у стосунках між представниками влади та підлеглими. *“Did you do everything on the third line, Potter?” “No,” said Harry very quietly. “I beg your pardon?” “No,” said Harry, more loudly. “I forgot the hellebore. . . .”* [68, с. 234]. У цьому діалозі між професором Снейпом та Гаррі Поттером ввічливість використовується як інструмент, що маскує домінування і підкреслює ієрархічну різницю між вчителем і учнем. Ввічливі формули та мовні конструкції допомагають створити напружену атмосферу, в якій Снейп використовує свою позицію авторитету для посилення контролю над Гаррі. Фраза *“I beg your pardon?”* – це класичний приклад непрямого мовленнєвого акту, який формально виглядає ввічливо, але

використовується для посилення психологічного тиску. Вона не має на меті отримати додаткову інформацію, а радше змусити Гаррі повторити відповідь більш чітко і голосно, щоб вказати на його недоліки публічно.

“Yes, Miss Granger? You wanted to ask something else?” “Yes,” said Hermione. “Surely the whole point of Defense Against the Dark Arts is to practice defensive spells?” “Are you a Ministry-trained educational expert, Miss Granger?” asked Professor Umbridge in her falsely sweet voice. “No, but –” “Well then, I’m afraid you are not qualified to decide what the ‘whole point’ of any class is. Wizards much older and cleverer than you have devised our new program of study. You will be learning about defensive spells in a secure, risk-free way –” [68, с. 258]. Початок репліки Амбридж *“Yes, Miss Granger? You wanted to ask something else?”* виглядає начебто доброзичливим та ввічливим. Проте використання повного імені Герміони разом із тоном, що підкреслює незначущість її запитання, створює ілюзію формальної поваги, водночас підриваючи впевненість співрозмовниці. Питання натякає на нетерплячість і небажання відповідати на запитання, що йде врозріз з очікуваною роллю вчителя.

Амбридж використовує риторичне питання *“Are you a Ministry-trained educational expert, Miss Granger?”* з метою принизити і дискредитувати думку Герміони. Фраза *“falsely sweet voice”*, демонструє зневагу до учня під прикриттям зовнішньої люб’язності. Така тактика дозволяє уникнути відкритого конфлікту, одночасно знижуючи статус співрозмовника і встановлюючи чітку ієрархічну дистанцію. Фраза *“Well then, I’m afraid you are not qualified to decide what the ‘whole point’ of any class is”* є прикладом прихованої ворожості, оскільки тут Амбридж офіційно, але з сарказмом, підкреслює некомпетентність Герміони в освітніх питаннях. Використання ввічливої конструкції *“I’m afraid”* звучить доброзичливо, але насправді демонструє зверхність та небажання серйозно сприймати учня.

Цей формально ввічливий вираз є прикладом прихованої ворожості, де ввічливість використовується для встановлення ієрархічної дистанції та підкреслення влади. Хоча Амбридж дотримується правил ввічливої комунікації,

її тон і підхід до діалогу демонструють приховану агресію, що додає психологічного напруження у взаємодію з учнями. Вона майстерно використовує мовні етикетні формули для підкреслення своєї переваги та залякування учнів.

Іншим важливим аспектом ввічливості в творах Роулінг є її використання для демонстрації поваги до персонажів, які посідають вищі статуси в соціальній або магічній ієрархії. Наприклад, стосунки між Гаррі Поттером та Альбусом Дамблдором часто супроводжуються взаємною ввічливістю, що відображає не тільки соціальні, а й моральні принципи, на яких побудовані їхні стосунки. *“Would you mind taking Professor Lockhart up to the hospital wing, too?”* [67, с. 244] – це звернення Дамблдора до Рона, в якому він використовує ввічливу конструкцію *“would you mind”*. Хоча він є керівником школи і має повноваження віддавати накази, Дамблдор обирає тактовний спосіб попросити учня про допомогу, підкреслюючи рівень поваги до нього. Це свідчить про те, що Дамблдор не використовує свою владу для примусу, а ставиться до учнів як до рівних партнерів у спілкуванні.

У розмові з Гаррі Дамблдор висловлює щире подяку: *“First of all, Harry, I want to thank you”* [67, с. 244]. Цей жест демонструє, що Дамблдор визнає важливість дій Гаррі та цінує його зусилля. Використання таких фраз, як *“you must have shown me real loyalty”* та *“nothing but that could have called Fawkes to you”*, підкреслює, що професор бачить у Гаррі не лише учня, але й людину, яка володіє глибокими моральними якостями. Дамблдор підсилює самооцінку Гаррі, визнаючи його відданість і важливу роль у подіях, що сталися.

Отже, ці приклади демонструють, як хороші вчителі, на кшталт Дамблдора, проявляють повагу, підтримку й вдячність своїм учням, використовуючи ввічливі та теплі мовні конструкції. Це підкреслює важливість встановлення позитивних, довірливих стосунків між учителем і учнем, де повага є взаємною, а комунікація – емпатичною та заохочувальною.

Наступний уривок із Гаррі Поттера є чудовим прикладом використання ввічливості, незважаючи на серйозний характер повідомлення. *“As you have*

already received an official warning for a previous offense under section 13 of the International Confederation of Wizards' Statute of Secrecy, we regret to inform you that your presence is required at a disciplinary hearing at the Ministry of Magic at 9 a.m. on August 12th. Hoping you are well, Yours sincerely" [68, с. 27]. Тут відбувається формальне звернення до Гаррі Поттера з приводу дисциплінарного слухання у Міністерстві магії. У тексті використовуються формальні конструкції, такі як *"we regret to inform you"* («із жалем повідомляємо вам»), що підкреслює офіційність ситуації і підхід до повідомлення про серйозне порушення. Це є типовим проявом мовного етикету в офіційному стилі, який дозволяє уникати прямих звинувачень і пом'якшувати повідомлення.

Замість того, щоб прямо звинувачувати Гаррі в серйозному порушенні, у листі використовується м'який вираз *"your presence is required"* («ваша присутність необхідна»), що натякає на обов'язковість явки. Це також слугує пом'якшенням потенційного конфлікту, залишаючи текст ввічливим, але все ж наполегливим. Незважаючи на негативний характер повідомлення, лист закінчується стандартним виразом побажання *"Hoping you are well"* («сподіваємось, що з вами все гаразд»), що є класичним прикладом мовного етикету.

"Well, everyone had a good day? What did you all get for Christmas? Oh, Harry — this is absolutely wonderful —" [68, с. 506]. Цей уривок демонструє застосування ввічливості в неформальному, дружньому контексті. Перший рядок *"Well, everyone had a good day?"* показує турботу про те, як пройшов день у інших, що є типовим прикладом неформальної ввічливості в дружніх колах. Питання ставиться в загальній формі, що не тисне на співрозмовників, і дає їм можливість поділитися своїм досвідом. Фраза *"What did you all get for Christmas?"* є прикладом соціально прийнятної ввічливості, оскільки вона виявляє інтерес до святкових традицій та радощів, які розділяються між членами родини або друзями. Питання спрямоване на те, щоб підкреслити важливість спільного святкування та створити атмосферу взаєморозуміння й близькості.

“Oh, Harry – this is absolutely wonderful” – цей вигук є прикладом емоційної ввічливості, що виражає вдячність та захоплення подарунком Гаррі. Така реакція підкреслює важливість жестів уваги між родиною та друзями, демонструючи, що ці відносини ґрунтуються на взаємній підтримці, турботі та емоційній близькості. Ці висловлювання відображають, як герої дорожать своїми родичами і друзями, що підсилює атмосферу тепла та взаємної підтримки. Ввічливість у цьому контексті сприяє підтриманню емоційних зв'язків і наголошує на важливості родинних цінностей.

Сара Дж. Маас, авторка популярних фентезійних серій, таких як *“A Court of Thorns and Roses”* та *“Throne of Glass”*, майстерно використовує категорію ввічливості для побудови складних політичних та соціальних взаємодій між персонажами, що належать до різних соціальних і магічних прошарків. В її творах ввічливість відіграє важливу роль як засіб вираження статусу, сили та ієрархії, а також як інструмент маніпуляції в інтригах і політичних стратегіях.

У світі Маас ввічливість часто виступає показником статусу та ієрархії, особливо у взаємодіях між фейрі та людьми, які перебувають у підлеглому становищі. Наприклад, у романі *“A Court of Wings and Ruin”*, головна героїня Фейра стикається з різними формами формальної ввічливості у взаємодії з представниками світу фейрі, які підкреслюють їхній вищий статус і могутність.

“I am ready to hear him out, – I said, stepping forward. One of the guards let out a loud sigh. The others looked at me with a mix of gratitude and pity. Ayantha raised her chin. – With all due respect, milady, the decision here is not yours to make” [62, с. 98]. У цій фразі спостерігається впевненість персонажа, який прагне взяти на себе активну роль у розмові. Цей момент створює динаміку, в якій ввічливість служить засобом для підвищення соціального статусу персонажа, що намагається взяти на себе ініціативу у складній ситуації. Цитата *“With all due respect, milady, the decision here is not yours to make”* є яскравим прикладом ввічливості, яка використовується для вираження авторитету та підтвердження ієрархічних відносин між персонажами. Використання фрази *“With all due respect”* вказує на спробу підтримати формальний тон і ввічливість, навіть у

ситуації, коли персонаж може не погоджуватися з рішенням або думкою іншої особи. Це відображає соціальні норми, які регулюють спілкування між персонажами, особливо в контексті феодальних або ієрархічних структур. Звернення *“milady”* додає елементи формальності та підкреслює статус тієї, до кого звертаються. Це вказує на повагу до її статусу, але одночасно підкреслює, що навіть незважаючи на цю повагу, є межі її повноважень. Словосполучення *“the decision here is not yours to make”* чітко сигналізує про те, що рішення належить комусь іншому, що може створювати напруженість у стосунках між персонажами. Це може бути сигналом до того, що незважаючи на ввічливість, між ними існує конфлікт влади.

“You still enjoy listening to yourself, Eris. It's nice to know that some things don't change over the centuries” [63, с. 378]. Ця цитата є прикладом саркастичної ввічливості. Висловлювання *“You still enjoy listening to yourself”* вказує на те, що особа, до якої звертаються, має певні негативні риси, які не змінилися з часом. Ця форма ввічливості відображає складні соціальні відносини, які склалися між персонажами, де формальні ввічливі висловлювання маскують справжнє ставлення і конфлікт.

Ці приклади ілюструють, як лексико-семантичні та синтаксичні засоби ввічливості можуть бути інтегровані в діалоги, щоб створити багатопланову картину взаємодії персонажів, яка не лише відображає їхні стосунки, але й підкреслює соціальні та психологічні аспекти конфліктів у творі. Ввічливість тут є важливим інструментом для розкриття внутрішніх станів і соціальних напруг, що робить її ключовим елементом в аналізі художнього тексту.

Цитати з роману Сарі Маас *“Throne of Glass”* демонструють використання ввічливості як засобу зображення емоційних зв'язків між персонажами, а також їхніх внутрішніх переживань. Вони ілюструють, як ввічливі висловлювання можуть виконувати кілька функцій, включаючи підтримку, співчуття і створення глибини в характеристиці. *“No matter what happens,” she said quietly, “I want to thank you”* [63] Ця фраза відображає емоційну вразливість персонажа, який намагається висловити свою вдячність у складній ситуації. Ввічливість тут

виступає як засіб укріплення стосунків, підкреслюючи важливість свободи, яку персонаж отримав завдяки дії іншого героя. Висловлюючи вдячність, вона не лише визнає внесок іншого персонажа, але й підкреслює його значення в її житті.

“Shall I read to you in your final moments? What story would you like?” [63]

У цьому висловлюванні відчувається комічний підтекст, що протиставляє серйозність ситуації (можливість смерті) з легкістю ввічливого запитання. Таке формулювання не тільки демонструє підтримку та співчуття, але й прагнення зменшити напругу в моменті. Читаючи, персонаж створює атмосферу близькості, використовуючи форму ввічливого запиту, яка показує його готовність бути на боці іншого героя. Це також підкреслює роль співчуття в їхніх стосунках, оскільки він намагається полегшити її переживання через уявлення про спокійний момент.

“Speak!” the king bellowed to the room, and she tried not to flinch. “Are you not grateful for this opportunity? Do you not wish to give me your thanks and allegiance?” [63]. У цій фразі спостерігається явний контраст між владою короля та вразливістю головного персонажа, який намагається зберегти гідність під час зустрічі з авторитарною фігурою. Крик короля свідчить про його домінування і вимагає підпорядкування від інших, що показує, як влада може впливати на комунікацію. Ввічливість у цьому контексті стає формою маніпуляції, оскільки король очікує не лише подяки, а й демонстрації лояльності. Селена, яка відповідає з низькою головою, намагається зберегти свою ідентичність та гідність в умовах загрозливої влади. Висловлюючи свою подяку, вона використовує формальні та ввічливі конструкції, які слугують своєрідним захистом. Її слова – *“Thank you, Your Majesty. I am most appreciative”* [63] – відображають не лише вдячність, а й необхідність підкорення правилам соціальної ієрархії. Це підкреслює, як у складних ситуаціях персонажі змушені балансувати між своїми почуттями та зовнішніми вимогами.

“Thank you so much for interfering on my behalf.” [63] – ця цитата виражає вдячність персонажа за підтримку, але в контексті ввічливості тут можна побачити глибше значення. Висловлюючи подяку, персонаж визнає залежність

від іншого героя, підкреслюючи важливість соціальних зв'язків у світі, де влада і конфлікти грають ключову роль. Ця форма ввічливості не лише показує взаємодію персонажів, а й підкреслює їхні відносини. Вона може бути сприйнята як відображення культурних норм, що регулюють ввічливу поведінку у світі, де особиста безпека залежить від підтримки інших. Таким чином, вдячність стає важливим елементом не тільки в емоційному контексті, але й у соціальному.

Ці приклади ілюструють, як автори можуть використовувати лексико-семантичні та синтаксичні засоби ввічливості для відображення психологічних і соціальних аспектів стосунків між персонажами. Ввічливість тут стає не лише формою етикету, а й важливим засобом для розкриття складної динаміки влади і емоційних зв'язків у літературі.

Стівен Кінг, як майстер психологічного і соціального реалізму у жанрі жахів і трилерів, використовує ввічливість у своїх творах у різних контекстах – як засіб соціальної взаємодії, демонстрації ієрархій, а також для створення напруги та іронії. В його творах ввічливість нерідко контрастує з підступними намірами, прихованими страхами чи конфліктами, що надає діалогам додаткової глибини. Це проявляється як у відносинах між персонажами, так і в їхньому внутрішньому світі, де формальність мовлення стає способом маскування справжніх емоцій.

“I think I shall have to ask you to excuse me just now. My throat is very bad today. It's time for my medicine and my nap” [46, с. 103]. У цій цитаті персонаж використовує формулу для виявлення ввічливості та збереження соціальної гармонії, але насправді це завуальований спосіб уникнути розмови або взаємодії. Ввічливість стає інструментом для ввічливого відмовлення і дистанціювання від небажаної ситуації. Підсилення фразою про *“medicine and nap”* підкреслює офіційний, але холодний тон, що приховує істинні наміри.

“Excuse me, sir — I ought to get about my appointed rounds again” [46, с. 110]. Тут ввічлива конструкція *“Excuse me, sir”* служить для демонстрації підлеглості і поваги до старшої за ієрархією особи. Персонаж використовує традиційну форму ввічливості, щоб підкреслити свою роль і позицію в соціальній системі,

водночас сигналізує про своє бажання продовжити виконання обов'язків. Ця форма ввічливості виконує функцію уникнення конфлікту та дотримання формальних правил спілкування.

“Now it's just knives and forks rattling until you can't take it anymore and ask if you can be eh-eh-eh-excused, please” [46, с. 211]. У третій цитаті ввічлива форма *“may I be excused, please”* виступає як відображення соціального та емоційного тиску в родинному колі. Ця фраза вживається в контексті емоційної напруги за столом, де мовчання і відсутність справжньої комунікації між членами сім'ї підсилює дискомфорт. Фраза *“eh-eh-eh-excused”* демонструє невпевненість і бажання уникнути цієї напруженої ситуації, де ввічливість є способом втечі від психологічного дискомфорту.

У кожній з цих цитат ввічливість виконує не лише стандартну функцію соціальної взаємодії, а й служить прихованим способом маніпулювання або уникнення конфліктів. У першому випадку персонаж за допомогою ввічливої відмови створює відстань між собою та іншим учасником розмови. У другому ввічливість підкреслює соціальну ієрархію, тоді як у третьому вона допомагає приховати внутрішню напругу та прагнення уникнути емоційного тиску. Кінг майстерно використовує ввічливість як елемент, що контрастує із внутрішніми переживаннями персонажів, підкреслюючи їхні справжні наміри або психологічний стан.

Цитата з роману Стівена Кінга *“Thank you,” Beverly said to all of them. She could not remember ever having meant thanks so deeply. ‘Thank you all.’* [57, с. 262] містить кілька важливих аспектів, пов'язаних із категорією ввічливості, які варто детально розглянути. У цій цитаті важливим є те, що персонажка, Беверлі, виражає щиру вдячність групі людей. Сама фраза *“She could not remember ever having meant thanks so deeply”* підкреслює, що ця вдячність є надзвичайно значущою для неї. Це не просто формальний жест ввічливості, а вираження глибоких емоцій, що демонструє справжній зв'язок між нею та адресатами. Використання ввічливості у формі подяки є проявом не лише зовнішнього соціального етикету, а й внутрішнього емоційного стану персонажа. Беверлі

переживає глибокі почуття вдячності, що додає особливого значення її словам. Це свідчить про те, що ввічливість може бути не лише зовнішньою формою спілкування, але й відображенням внутрішніх переживань персонажа.

Отже, у Гувер та Кінга ввічливість служить маскуванню емоцій або справжніх намірів персонажів. Однак у Гувер це більш соціальний механізм, який допомагає уникнути конфліктів, тоді як у Кінга – інструмент для створення психологічної напруги. У Роулінг та Маас ввічливість більш пов'язана з соціальною та політичною структурою світу. Вона використовується для демонстрації статусу та взаємовідносин між персонажами різних класів чи рас, а також як засіб для встановлення влади і контролю. Як бачимо, категорія ввічливості в різних жанрах художнього дискурсу виконує різні функції, від маскуванню емоцій до відображення соціальних структур та політичної маніпуляції. Хоча всі чотири автори використовують ввічливість як значущий елемент міжособистісної взаємодії, у кожного з них вона реалізується по-різному, залежно від жанру, стилістики та характеру їхніх персонажів.

3.3. Соціокультурні аспекти ввічливості в англomовних художніх текстах

Розглянемо особливості реалізації категорії ввічливості у творах Колін Гувер, Дж. К. Роулінг, Сари Дж. Маас та Стівена Кінга, аби визначити їхні спільні риси та відмінності, зокрема у відображенні соціокультурних аспектів (див. табл. 3.1.)

Таблиця 3.1.

Порівняльна характеристика відображення категорії ввічливості в досліджуваних авторів

Автор	Функції ввічливості	Соціальний контекст	Стилістичні прийоми
Колін Гувер	Ввічливість використовується для приховування справжніх емоцій та уникнення конфліктів.	Напружені особисті стосунки, соціальні норми, які впливають на емоційні взаємодії.	Формальна ввічливість контрастує з емоційними переживаннями героїв.
Дж. К. Роулінг	Ввічливість підкреслює соціальну ієрархію, статус, належність до різних магічних класів.	Стосунки між маглами, чарівниками, представниками різних прошарків магічного суспільства.	Ввічливі вирази використовуються для демонстрації прихованої ворожнечі або агресії під час формальних взаємодій.
Сара Дж. Маас	Ввічливість служить інструментом політичних маніпуляцій, підкреслює статус та ієрархію.	Взаємодії між феїрі та людьми, представниками різних соціальних та магічних прошарків.	Ввічливі вирази інтегровані у політичні інтриги та дипломатичні взаємодії.
Стівен Кінг	Ввічливість виконує функцію маскуванню справжніх мотивів, створює напругу в міжособистісних стосунках.	Напружені стосунки між звичайними людьми, часто в кризових або небезпечних ситуаціях.	Ввічливі вирази контрастують з психологічним станом персонажів, підкреслюючи їх внутрішню боротьбу.

Аналізуючи, можна побачити, що Колін Гувер працює у жанрі сучасної драми та романтики, де ввічливість виступає інструментом для приховування

емоційних конфліктів та підкреслення соціальних норм. Ввічливість у її творах не є частиною широкої соціальної структури, як у фентезі або політичних романах, а переважно відображає особисті взаємини. Дж. К. Роулінг та Сара Дж. Маас, обидві працюючи у жанрі фентезі, використовують ввічливість для відображення соціальної ієрархії та влади, але з різними акцентами. У Роулінг акцент на соціальних класах у чарівному світі, а у Маас – на політичних інтригах і дипломатії між магічними істотами. Стівен Кінг, у жанрі жахів та трилеру, використовує ввічливість для створення контрасту між зовнішньою поведінкою і внутрішньою напругою персонажів, підкреслюючи психологічну нестабільність та приховані мотиви.

Категорія ввічливості у художньому дискурсі виконує важливу роль не лише як засіб мовної взаємодії, але й як відображення соціокультурних цінностей та норм, притаманних певним спільнотам. В англомовних художніх текстах ввічливість репрезентується через соціокультурні аспекти, які відображають як індивідуальні, так і групові особливості поведінки, статусу та комунікаційних практик. Ввічливість у цьому контексті виступає багатограним явищем, яке корелює з соціальними інститутами, такими як класова система, гендерні ролі, міжкультурна взаємодія, політична та соціальна ієрархія.

Соціальні ієрархії у художніх текстах часто знаходять своє відображення через мовні стратегії ввічливості. В англомовних творах ввічливість використовується як засіб для вираження і закріплення соціального статусу, демонстрації поваги до авторитету або підкреслення соціальної дистанції між персонажами. Такий підхід характерний для літератури XIX та початку XX століття, коли соціальні класи та статусні ролі були чітко визначеними і їхнє відображення в мові мало критичне значення. Наприклад, у романах Джейн Остін ввічливість виступає як основний елемент соціальної взаємодії, за допомогою якого персонажі демонструють свої соціальні статуси та гендерні ролі. Способи звертання, вибір лексики та стилістичні засоби часто визначаються тим, до якого соціального прошарку належить герой.

Ввічливість також є значущим індикатором гендерних відносин, особливо у контексті англomовних текстів, де гендерна взаємодія часто супроводжується певними мовними стратегіями. Наприклад, жінки в художніх текстах часто демонструють більш формальну, делікатну або стриману ввічливість, що відображає соціальні очікування і гендерні норми. Чоловіки, навпаки, можуть дозволити собі менш формальні стратегії ввічливості, демонструючи при цьому домінантність або силу. Особливо яскраво це простежується в творах Вікторіанської епохи, де культурні ідеали поведінки значною мірою визначалися патріархальними нормами.

У сучасних англomовних текстах гендерна ввічливість часто піддається деконструкції. Наприклад, у творах Дж. К. Роулінг спостерігається зміщення традиційних гендерних ролей, де ввічливість, характерна для жінок, не завжди відповідає класичним патріархальним нормам.

Особливе значення мають міжкультурні аспекти ввічливості в англomовних художніх текстах, де взаємодія персонажів з різних культурних середовищ часто акцентує розбіжності у мовних практиках та етикетних нормах. У цьому контексті ввічливість може виконувати як об'єднуючу, так і роз'єднуючу функції. Наприклад, в англomовних творах, де представники Західної культури взаємодіють з персонажами, що походять з інших культурних традицій, спостерігається явище непорозуміння або культурного шоку, яке пов'язане з розбіжностями у використанні мовних форм ввічливості. Така динаміка часто використовується як джерело напруги або конфлікту в літературних сюжетах.

Англomовні художні тексти часто відображають культурні зміни, що відбуваються у суспільстві, і ці зміни впливають на мовні практики ввічливості. Наприклад, у творах сучасних авторів (Колін Гувер, Сара Дж. Маас), ввічливість перестає бути лише формальним засобом підтримання соціальних норм, а набуває більш динамічного і персоналізованого характеру. В умовах глобалізації та зростаючого міжкультурного діалогу, сучасна англomовна література підкреслює індивідуалізацію мовної поведінки, де формули ввічливості часто

адаптуються до контексту взаємодії та особистих цінностей героїв. Наприклад, у романах Колін Гувер, що розгортаються на тлі соціальних та особистих криз, персонажі використовують ввічливість як інструмент для емоційної маніпуляції, але також і для підтримки певних моральних норм. Такий підхід до ввічливості є типовим для сучасної англомовної прози, де соціокультурні стандарти значною мірою розмиваються.

Політичні та соціальні процеси також впливають на відображення ввічливості у художніх текстах. Наприклад, у творах Стівена Кінга ввічливість часто використовується для підкреслення напруженості між персонажами в умовах соціальних криз або конфліктів. Ця ввічливість може бути формальною, але водночас виступати як засіб прихованого протистояння чи уникнення прямого конфлікту. Політичні інтриги, які спостерігаються у творах фентезійних авторів, таких як Сара Дж. Маас, також акцентують використання ввічливих формул для досягнення певних цілей, підтримки або порушення політичного статус-кво.

Таким чином, соціокультурні аспекти ввічливості в англомовних художніх текстах є важливим елементом комунікативної та естетичної структури творів. Ввічливість виступає засобом вираження соціальних ієрархій, гендерних норм, міжкультурних відносин, а також політичних реалій. Важливо підкреслити, що англомовні тексти, будучи продуктами культурного контексту, відображають як стійкі традиції ввічливості, так і трансформації, викликані змінами в суспільстві. Вивчення ввічливості у художньому дискурсі дозволяє глибше зрозуміти не тільки мовні взаємодії персонажів, але й більш широкі соціокультурні процеси.

Висновки до розділу 3

Практичний аналіз реалізації ввічливості в англomовному художньому дискурсі продемонстрував, що мовленнєві стратегії ввічливості відіграють важливу роль у побудові взаємодії між персонажами та відображають соціальні, культурні й психологічні аспекти комунікації. У творах сучасних англomовних авторів, таких як Колін Гувер, Дж. К. Роулінг та Сара Дж. Маас, ввічливість слугує як засобом встановлення соціальної дистанції або виявлення поваги, так і інструментом прихованої напруги та емоційної маніпуляції.

Проведений порівняльний аналіз засобів вираження ввічливості у творах різних авторів виявив відмінності у підходах до використання формул ввічливості, які відображають специфіку стилю кожного автора, а також контексту, в якому відбувається комунікація. Наприклад, у творах Колін Гувер ввічливість часто контрастує зі складними емоціями персонажів, підсилюючи драматичну напругу. Натомість у текстах Дж. К. Роулінг ввічливість використовується для підкреслення ієрархічних та культурних відмінностей у магічному світі, що додає психологічної та соціальної глибини її творам.

Таким чином, ввічливість у англomовному художньому дискурсі є багатофункціональним явищем, яке залежить від різних факторів: соціальних норм, культурних особливостей, психологічних установок персонажів, а також стилістичних завдань автора. Вона виконує роль не тільки комунікативного засобу, але й є важливим інструментом побудови сюжету, розвитку персонажів та створення соціальних і психологічних конфліктів у літературних творах.

ВИСНОВКИ

У дослідженні було розглянуто поняття ввічливості в історичному контексті та еволюцію цього феномену від класичних до сучасних лінгвістичних теорій. Ввічливість, як мовна категорія, завжди відігравала важливу роль у міжособистісній комунікації, відображаючи соціокультурні норми та правила поведінки. Було охарактеризовано ключові підходи до вивчення ввічливості, серед яких теорія П. Брауна і С. Левінсона, концепція стратегій «обличчя», а також сучасні теорії ввічливості, що включають соціокультурну варіативність та прагматичні фактори комунікації.

Також було визначено, що поняття ввічливості є важливим елементом будь-якого типу дискурсу, оскільки саме через дискурсивну взаємодію реалізуються мовні засоби ввічливості. Досліджено різноманітні підходи до розуміння дискурсу у сучасній лінгвістиці, зокрема через прагматичну і комунікативну призму. Дискурс, як динамічне явище, розглядається в різних наукових школах як сукупність текстів і комунікативних актів, що залежать від контексту.

Ввічливість у художньому дискурсі відіграє важливу роль у побудові міжособистісних відносин, формуванні образів персонажів та передачі соціальних і психологічних конфліктів. Автори використовують ввічливі форми як для створення автентичного мовлення, так і для підсилення емоційного або сюжетного напруження. Ввічливість у художньому дискурсі виконує не лише комунікативну, але й прагматичну функцію, стаючи важливим елементом у структурі тексту. Вона допомагає авторам створювати багатопланові діалоги, що не лише передають інформацію, але й розкривають складні міжособистісні відносини та внутрішні конфлікти персонажів.

Було встановлено, що ввічливість має різні мовні вияви залежно від соціальних і культурних умов кожного суспільства. Наприклад, у західних культурах ввічливість часто виражається через мовні формули, які передбачають пряме або опосередковане виявлення поваги, тоді як у східних культурах акцент

робиться на непрямих стратегіях комунікації, що дозволяють уникати конфліктів і зберігати гармонію. Також було виявлено, що різні культури по-різному застосовують такі мовні засоби, як форми звертання, модальні дієслова, ввічливі частки та інші граматичні й лексичні елементи, що слугують маркерами ввічливості.

У другому розділі було визначено та охарактеризовано основні лексико-семантичні засоби, які використовуються для вираження ввічливості в англомовному художньому дискурсі. Зокрема, було виявлено, що в англійській мові ввічливість виражається через використання спеціалізованих лексем, таких як слова подяки, вибачення, звертання, а також модальних дієслів, що пом'якшують категоричність висловлювань. Такі модальні дієслова, як “would,” “could,” “might,” відіграють важливу роль у створенні ввічливих формул, знижуючи рівень прямолінійності висловлювання.

Також було досліджено синтаксичні структури, які сприяють вираженню ввічливості в англомовному художньому тексті. Було визначено, що в англійській літературі ввічливість часто реалізується через використання питальних конструкцій, умовних речень, складнопідрядних структур, які забезпечують непряме формулювання прохання чи пропозиції. Зокрема, умовні конструкції з “if” (“If you don’t mind...”, “If I may ask...”) дозволяють авторам пом’якшити комунікативну інтенцію, зменшуючи її імперативність. Також були охарактеризовані складні конструкції з використанням пасиву, які знижують рівень персоналізації дії і таким чином додають ввічливості висловлюванню. Важливою особливістю є також розчленованість речення і використання введених слів (“perhaps”, “maybe”, “I believe”), які пом’якшують вимоги та висловлювання.

У роботі було охарактеризовано прагматичні особливості мовленнєвого етикету у художньому дискурсі, зосереджуючи увагу на ролі мовленнєвих актів та комунікативних стратегій у створенні ввічливих взаємодій між персонажами. Було визначено, що автори використовують мовленнєві акти прохання, вибачення, подяки, компліментів як основні інструменти для підтримки

ввічливих взаємовідносин у текстах. Особлива увага приділялася прагматичним стратегіям уникнення конфліктів та збереження гармонії у діалогах персонажів. Було також охарактеризовано роль соціальних і культурних норм, які впливають на вибір відповідних мовленнєвих засобів ввічливості, що робить художній дискурс важливим полем для дослідження міжкультурних відмінностей у комунікації.

У третьому розділі було визначено, що ввічливість є важливим елементом авторської стилістики у сучасній англійській літературі, і вона часто використовується як засіб побудови міжперсональної взаємодії та формування характерів. В дослідженні було охарактеризовано, як автори сучасної англійської літератури вдаються до ввічливих стратегій для створення враження делікатності, тактовності чи, навпаки, прихованої іронії. Було встановлено, що ввічливість дозволяє авторам підкреслювати соціальні ролі персонажів, показуючи їхню залежність від суспільних норм і традицій. Окремо розглянуто прийоми використання ввічливих формул для виявлення внутрішніх конфліктів персонажів, що підсилює їх психологічну глибину та багатовимірність. Підсумковий висновок полягає в тому, що ввічливість у сучасних англійських творах не лише виконує комунікативну функцію, але й стає важливим елементом стилістичної та смислової організації художнього тексту.

В роботі був проведений порівняльний аналіз засобів вираження ввічливості у творах різних авторів англійської літератури: Стівена Кінга, Сари Дж. Маас, Дж. К. Роулінг та Колін Гувер. Було охарактеризовано, що кожен автор використовує власний підхід до реалізації категорії ввічливості, що залежить від жанру, соціокультурного контексту та стилістичних пріоритетів. Визначено, що у класичних творах ввічливість частіше виражається через формальні мовленнєві засоби та дотримання етикету, тоді як у сучасних творах спостерігається більша гнучкість у використанні мовленнєвих стратегій ввічливості, включаючи іронію, сарказм та приховану агресію. Було також проаналізовано, як різні соціальні групи та класи, представлені в текстах, впливають на вибір мовних засобів ввічливості.

Було визначено також, що ввічливість тісно пов'язана з соціальними нормами, правилами етикету та культурними традиціями, які впливають на вибір мовленнєвих стратегій у текстах. Охарактеризовано, як в англomовній літературі автори відображають соціальні ієрархії та статусні відносини через використання мовних засобів ввічливості, зокрема, при звертаннях та міжкласовій комунікації. Було встановлено, що різні культурні контексти по-різному впливають на вираження ввічливості: у британській літературі акцент робиться на формальність і традиційні мовленнєві форми, тоді як в американській – спостерігається більша варіативність і неформальність. Підсумком розділу є висновок, що ввічливість у художніх текстах є багатогранним феноменом, який поєднує комунікативні, стилістичні та соціокультурні компоненти, створюючи глибший рівень взаємодії між персонажами та між текстом і читачем.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бацевич Ф.С. Основи комунікативної лінгвістики. Київ: Академія, 2004. 344 с
2. Безноса А. П. Граматичні індикатори вираження ввічливості (з історії вивчення питання). Лінгвістичні студії. 2008. № 17. С.176–180.
3. Вжеш Я. Л. Принцип ввічливості в теорії і практиці міжкультурної комунікації. Теорія збереження обличчя П. Браун та С. Левінсона. Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. Ч. II. 2011. № 9. С. 251– 255.
4. Воротнікова І. Г. Загальнолінгвістичні аспекти феномену етикету у сучасній міждисциплінарній науковій парадигмі. Новітня філологія. 2006. № 4 (24). С. 6-12.
5. Габелко О. М. Категорія ввічливості як складова мовного етикету в сучасній англійській мові. Наукові записки. Серія філологічна. №23. С. 39– 41.
6. Гладь С. В. Концептуальне моделювання емотивності художнього тексту. URL: http://linguistics.kspu.edu/webfm_send/932
7. Горбашенко В.І. Відтворення форм ввічливості англomовних питальних конструкцій українською мовою (на матеріалі англomовних художніх творів). Національний авіаційний університет. Київ, 2020. 102 с.
8. Григоренко І. В. Принцип ввічливості у сучасному англomовному дискурсі. Позитивна та негативна ввічливість. URL: www.weblancer.net/download/portfolio/521113/521113.doc
9. Гудзь, Н. О. Генезис поняття «дискурс» у сучасній лінгвістиці. *Наукові записки КДПУ ім. В. Винниченка. Серія: Філологічні науки (мовознавство): У 2 ч., 2012. (105), 442-445.*
10. Деревянко Ю. М. Мовленнєвий етикет та ввічливість: диференціація понять. Актуальні проблеми сучасної філології та методики викладання мов у вишах. Харків: ФОП Бровін, 2018. С. 44–46.
11. Дискурс як когнітивно-комунікативний феномен / [І. С. Шевченко та ін.]. Харків: Константа, 2005. 356 с

12. Дмитренко, Ю. С. (2023). Граматичний і лексичний аспекти категорій ввічливості корейської мови. <http://rep.knlu.edu.ua/xmlui/handle/787878787/3218>
13. Зайченко, А. В. Категорії ввічливості у японській мові. 2023. <http://rep.knlu.edu.ua/xmlui/handle/787878787/3254>
14. Зубарева, О. І. Дискурс соціального контролю як об'єкт соціологічного теоретизування: методологічні реконфігурації. О. Гончара. Дніпропетровськ. 2015 р.
15. Казимір, В. О. (2012). Значення когнітивного підходу в дослідженні метафори. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки*, 2012. (30), 118-121.
16. Ковбаско Ю. Прагмасемантичні функції розділового запитання. Наукові записки. 2011. № 2. С. 176.
17. Косенко Ю.В. Реалізація позитивної ввічливості в метакомунікативному блоці прощання (на матеріалі англomовного художнього дискурсу) . Вісник Сумського державного університету. Серія Філологія. 2008. №1. С. 45–50.
18. Кривенко, С. В. О. Семантична парадоксальність політичного дискурсу (теоретико-методологічний аналіз). *Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів*, 2016.
19. Крилова Т.В. Відтворення емотивної лексики у перекладі роману Ш. Бронте «Джейн Ейр». URL: <https://er.nau.edu.ua/handle/NAU/47494>
20. Кучинська, О. В. Особливості мовленнєвої реалізації стратегій ввічливості зближення в англomовному телевізійному ток-шоу Грема Нортонa. 2019 р.
21. Макьюен І. Atonement. Random House, 2007. 384 р.
22. Маснюк, Т. Педагогічні ідеї та новаторство Джона Локка. URL: http://library.udpu.org.ua/library_files/stud_konferenzia/2014/43.pdf (дата звернення: 15.04.2019).

23. Муц, Л. Ф., & Мантуло, Н. Б. Методологія досліджень тексту в соціальних комунікаціях. *Держава та регіони. Серія: Гуманітарні науки*, (2), 2015. 78-81.
24. Плющ Н. П. Формули ввічливості в системі українського мовного етикету. *Українська мова і сучасність*. Київ. НМК ВО, 1991. С. 90–98.
25. Почепецька Т. Лексичні засоби вираження ввічливості в англійській мові. Сучасні дослідження з іноземної філології. 2017. Вип. 15. С. 123–128.
26. Радкевич, Ірина Миколаївна. *Вербальні та невербальні засоби реалізації ввічливості (на матеріалі сучасного англomовного художнього дискурсу)*. MS thesis. Волинський національний університет імені Лесі Українки, 2023. 90 с.
27. Ревенко В. Лексичні засоби вираження ввічливості в питальному мовленнєвому акті (на прикладі художніх текстів англійських та американських письменників). *Наукові виклади*. 2013. № 5. С. 67–69.
28. Рейко А.В. Лінгвальні та екстралінгвальні засоби вираження ввічливості. Матеріали І Всеукраїнської студентської науково-практичної конференції «Мова, освіта, наука в контексті міжкультурної комунікації». 2021. С. 138–140.
29. Рожкова, М. О. (2024). Формули ввічливості в системі мовленнєвого етикету англійської та української мов. <http://rep.knlu.edu.ua/xmlui/handle/787878787/6047>
30. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава. Довкілля-К, 2016. 716 с.
31. Семенюк, О. А.. Художній дискурс як відображення авторської картини світу (лінгвокультурологічний підхід). *Вчені записки Таврійського національного університету ім. ВІ Вернадського. Серія: Філологія. Соціальні комунікації*, 2019. 1, 7-10.
32. Серажим К. Дискурс як соціолінгвальне явище: методологія, архітектоніка, варіативність: [на матеріалах суч. газетн. публіцистики]: монографія. Київ, 2002. 392 с

33. Сергієнко, К. П. "Ввічливість як предмет лінгвістичних досліджень." *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Філологічні науки* 9 (2) (2013): 75-80.
34. Теоретичні засади дослідження семантики ввічливості. О. С. Баліцька, О. А. Мисловська, М. М. Човганюк. Теоретична і дидактична філологія. 2017. С. 19-27. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Tidf_2017_25_5
35. Томаш, В. (2020). Словотворча прагматика у сучасній англійській мові. <https://dspace.kmf.uz.ua/jspui/handle/123456789/2632>
36. Чичков, А. Г. "Людина і майбутнє (читаючи І. Канта)." Міністерство освіти і науки України. 131.
37. Човганюк, М. В. Вербалізація стратегій і тактик ввічливості в англomовному телевізійному дискурсі ток-шоу (на матеріалі програми *Larry King Live*) [Тези дисертації]. Запорізький національний університет, 2017. Спеціальність 10.02.04 – германські мови.
38. Човганюк М. М. Основні концепції теорії ввічливості / М. М. Човганюк. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія № 9: Сучасні тенденції розвитку мов: збірник наукових праць / за ред. В. І. Гончарова. Київ : Видавництво НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2013. С. 277–282
39. Янкович, М. В. Поняття дискурсу в гуманітарних науках та визначення терміна дискурс у лінгвістиці. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія*, (15 (1)), 2015. 123-126.
40. Alexander. Chapter 7 HR | PDF | The Great Gatsby. *Scribd*. URL: <https://www.scribd.com/document/616427985/Chapter-7-hr> (date of access: 19.10.2024).
41. Austen J. *Pride and Prejudice Volume I*. 2020. URL: <https://doi.org/10.4324/9780429350603-20> (date of access: 19.10.2024).
42. Beverly Lewis. *The Betrayal*. USA: Bethany House. 359 p
43. Bronte A. *The Tenant of Wildfell Hall*. L.: Penguin Books, 1996. 258 p.
44. Bronte Ch. *Jane Eyre*. Oxford: Oxford University Press, 2000. 691 p.

45. Brown, P. & Levinson, S. (1987). *Politeness: Some Universals in Language Usage*. Cambridge: Cambridge University Press.
46. Colgan J. Talking to Addison. L.: Harper Collins Publishers, 2000. P. 156
47. De Ruiter, J. J., & Farrag Attwa, M. Allah, Allah, Allah: The Role of God in the Arab Version of The Voice. *Religions*, 2021. 12(6), 412.
48. Dumas Alexandre. The Count of Monte Cristo. [Электронный ресурс] / Режим доступа: <http://www.literature.org/authors/dumas-alexandre/the-count-of-montecristo/chapter-66.html>
49. Fraser, B. and W. Nolen 1981. “The association of deference with linguistic form”. *International Journal of the Sociology of Language*. 27. 93–109.
50. Goffman’s Legacy / ed. by A. Javier Treviño. Lanham : Rowman and Littlefield Publishers, 2003. 312 p.
51. Grice, H. P. Logic and conversation. *Syntax and semantics*, 1975. 3.
52. Hall Edward. T. Beyond Culture. Garden. City: Anchor/Doubleday,. 1976. 256 p.
53. Harlan Coben. Tell no one. L.: Orion Books Ltd, 2001. 346 p.
54. Hemingway E. The Killers. [Электронный ресурс] / Режим доступа: <http://www.wattpad.com/152339-the-killers-by-ernest-hemingway>
55. Hoover C. It Ends With Us. Waterville, Maine, USA : Thorndike Press, 2022. 536 p.
56. Hoover C. Verity. Grand Central Publishing, 2022. 368 p.
57. King S. It. Hodder and Stoughton, 2011. 1376 p.
58. Kyle E. Girl with a Pen Charlotte Bronte. N.Y.: Holt, Rineheart, Winston. 1964. P. 28.
59. Lakoff R. Language in Woman’s Place. *Language in Society*. New York, 1973. No.2. P. 45 – 46.
60. Leech G. Explorations in Semantics and Pragmatics. London: Longman, 1980. 133 p.
61. Maas S. J. Court of Mist and Fury. New York City, USA : Bloomsbury Publishing USA, 2017. 656 p.

62. Maas S. J. Court of Wings and Ruin. New York City, USA : Bloomsbury, 2020. 720 p.
63. Maas S. J. Throne of Glass. New York City, USA : Bloomsbury YA, 2018. 432 p.
64. Maugham S. The Magician. [Электронный ресурс] / Режим доступа: <http://fb2.booksgid.com/content/D3/somerset-maugham-the-magician/7.html>
65. Morris Ch. Signs, Language and Behavior. N.Y.: Academic Press, 1946. 365p.
66. Muir Rae. Twice a bride. USA. Harlequin Books. 299 p
67. Rowling J. K. Harry Potter and the Chamber of Secrets. London, England : Bloomsbury, 2014.
68. Rowling J. K. Harry Potter & the Order Phoenix. Bloomsbury Childrens Books, 2003.
69. Rowling J. K. Harry Potter & the Philosopher's Stone. Bloomsbury, 2018. 352 p.
70. Salinger J. The Catcher in the Rye. 115 p. URL: <https://giove.isti.cnr.it/demo/eread/Libri/sad/Rye.pdf>.
71. Schegloff E. A. Overlapping Talk and the Organization of TurnTaking for Conversation. Language in Society. 2000. № 291. P. 63
72. Searle J. Conversation. Amsterdam, Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 1989. P. 7–29.
73. Spark M. All the stories of the Muriel Spark. USA: Directions Publishing Corporation. 2000. P. 180.
74. Stirling Jessica. The Dark Pasture. UK: Hodder and Stoughton. 1998. 398 p
75. The Picture of Dorian Gray | Project Gutenberg. *Free eBooks | Project Gutenberg*. URL: <https://www.gutenberg.org/files/174/174-h/174-h.htm> (date of access: 19.10.2024).